

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અનામત રાખ્યા તારીખ : ૧૬/૦૭/૨૦૨૫

જાહેર કર્યા તારીખ : ૨૮/૦૭/૨૦૨૫

અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલત માં

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નંબર : ૧૭૮૦૦/૨૦૦૫

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સંદીપ એન. ભટ્ટ

=====

રિપોર્ટિંગ માટે મંજૂર	હા.	ના.

=====

વર્ષાબેન જી. જાની

વિરુદ્ધ

લાલભાઈ દલપતભાઈ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઇન્ડોલોજી અને અન્ય

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર વતી વકીલ શ્રી એમ. કે. વખારીયા

સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ વતી સિનિયર વકીલ શ્રી મિહિર જોશી સાથે
વકીલ શ્રી પાર્થ કોન્ટ્રાક્ટર

સામાવાળા નંબર ૨ – ડિરેક્ટર વતી વકીલ શ્રી એ. કે. કલાર્ક

સામાવાળા નંબર ૩ – ગુજરાત યુનિવર્સિટી વતી વકીલ વિકાસ વી. નાયર

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સંદીપ એન. ભટ્ટ

સીએવી ચુકાદો

૧. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની પ્રસ્તુત અરજી, અરજદાર દ્વારા મુખ્યત્વે તારીખ ૧૬/૦૨/૨૦૦૩ની કારણ દર્શક નોટિસ, તારીખ ૦૬/૦૬/૨૦૦૩ની તહોમતનામું, તપાસની કાર્યવાહી તેમજ તપાસ અહેવાલ

અને તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ના બરતરફીના આદેશને રદબાતલ કરવાની માગણી સાથે રજૂ કરવામાં આવી છે.

૨. કેસની હકીકતો સંક્ષિપ્તમાં નીચે મુજબ છે.

૨.૧ અરજદારની નિમણૂક તારીખ ૦૧/૦૫/૧૯૮૯ના આદેશથી પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિના લેક્ચરર તરીકે જોડાવાની તારીખથી એક વર્ષના સમયગાળા માટે પ્રોબેશન પર કરવામાં આવી હતી. ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તારીખ ૦૫/૦૫/૧૯૯૦ના રોજ અરજદારને સદરહુ પદ પર કાયમી કરવામાં આવ્યા હતા.

૨.૨ અરજદારનો એવો આક્ષેપ છે કે વર્ષ ૧૯૯૮માં સામાવાળા નંબર ૨ – શ્રી જીતેન્દ્રભાઈ બી. શાહ દ્વારા ડિરેક્ટરના પદ પર જોડાયા બાદ, તેમણે અરજદારને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું હતું.

૨.૩ વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨માં, અરજદારે સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા તેમના કાર્યસ્થળ પર અયોગ્ય હેરાનગતિ કરવા બદલ કેન્દ્ર સરકારના મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગમાં ફરિયાદ કરી હતી. અરજદારે સામાવાળા નંબર ૨ની

ગેરકાયદેસર નિમણૂક અંગે યુજીસી અને ગુજરાત વિજિલન્સ કમિશન, નવી દિલ્હી સમક્ષ પણ રજૂઆત કરી છે.

૨.૪ ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ડિરેક્ટર હોવાના નાતે સામાવાળા નંબર ૨ એ તારીખ ૨૧/૦૨/૨૦૦૩ના રોજ ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ ૫૧(એ) હેઠળ અરજદારને કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી. અરજદારે તારીખ ૧૪/૦૪/૨૦૦૩ના રોજ સદરહુ કારણ દર્શક નોટિસનો જવાબ આપ્યો હતો.

૨.૫ સામાવાળા નંબર ૨ એ તારીખ ૦૬/૦૬/૨૦૦૩ના રોજ અરજદારને તહોમતનામું પાઠવ્યું હતું. અરજદારે તારીખ ૧૬/૦૭/૨૦૦૩ના પત્ર દ્વારા તહોમતનામામાં આક્ષેપ કર્યા મુજબના સમર્થન કરતા દસ્તાવેજોની માગણી કરી હતી. અરજદારે તારીખ ૦૨/૦૮/૨૦૦૩ના રોજ તહોમતનામાનો પોતાનો જવાબ રજૂ કર્યો હતો.

૨.૬ અરજદાર દ્વારા માગવામાં આવેલા દસ્તાવેજો ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તારીખ ૧૪/૧૦/૨૦૦૪ના રોજ પૂરા પાડવામાં આવ્યા હોવાથી, અરજદારે તે દસ્તાવેજોના આધારે ઇન્સ્ટિટ્યૂટના સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવાની વિનંતી કરી હતી, જો કે, તપાસ અધિકારી દ્વારા અરજદારને તેમની ઊલટતપાસ કરવાની

કોઈ પરવાનગી આપવામાં આવી ન હતી. આખરે, તપાસ અધિકારીએ તારીખ ૦૨/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ ખાતાકીય તપાસનો અહેવાલ આપ્યો હતો.

૨.૭ સદરહુ તપાસ અહેવાલના આધારે, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તારીખ ૨૦/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ અરજદારને બીજી કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવવામાં આવી હતી, જેનો જવાબ અરજદારે તારીખ ૨૫/૦૧/૨૦૦૫ના રોજ આપ્યો હતો.

૨.૮ ત્યારબાદ, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા યુનિવર્સિટીને મંજૂરી/બરતરફી માટેની દરખાસ્ત મોકલવામાં આવી હતી અને તારીખ ૩૦/૦૭/૨૦૦૫ના રોજ યુનિવર્સિટીએ મંજૂરી આપી હતી. તદનુસાર, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ના રોજ બરતરફીનો વિવાદિત આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૨.૯ બરતરફીના આ જ વિવાદિત આદેશ તેમજ તેની શરૂઆતથી જ તપાસની કાર્યવાહીને અરજદાર દ્વારા આ અરજીમાં પડકારવામાં આવી છે.

૩. અરજદાર વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી મેહુલ કે. વખારીયા, સામાવાળા નંબર ૧ – લાલભાઈ દલપતભાઈ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઇન્ડોલોજી (ટૂંકમાં 'ઇન્સ્ટિટ્યૂટ')

વતી સિનિયર વકીલ શ્રી મિહિર જોશી સાથે વિદ્વાન વકીલ શ્રી પાર્થ કોન્ટ્રાક્ટર, સામાવાળા નંબર ૨ – શ્રી જીતેન્દ્રભાઈ બી. શાહ (ડિરેક્ટર) વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ. કે. કલાર્ક, અને સામાવાળા નંબર ૩ – ગુજરાત યુનિવર્સિટી (ટૂંકમાં 'યુનિવર્સિટી') વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વિકાસ નાયરને સાંભળવામાં આવ્યા.

૪. એ નોંધવું રહ્યું કે સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટે તારીખ ૦૨/૦૮/૨૦૦૫ના રોજ એટલે કે તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ના રોજ વિવાદિત આદેશ પસાર થયા બાદ કેવીએટ દાખલ કરી હતી. આ અદાલતે સામાવાળાઓને નોટિસ પાઠવી છે. હરીફ સામાવાળાઓએ પોતપોતાના જવાબો દાખલ કર્યા છે. પક્ષકારોની રજૂઆતોને ધ્યાને લીધા બાદ, આ અદાલતે 'રૂલ' જારી કર્યો છે અને બાબતને આખરી સુનાવણી માટે રાખી છે.

૫. રજૂઆતો પૂર્ણ થઈ ગઈ હોવાથી, સંબંધિત પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોની સંમતિથી, આ બાબતને આજે સુનાવણી અને આખરી નિકાલ માટે હાથ પર લેવામાં આવી છે.

૬.૧ અરજદાર વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી મેહુલ કે. વખારીયાએ રજૂઆત કરી છે કે સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ ગુજરાત યુનિવર્સિટી હેઠળ સંશોધન સંસ્થા તરીકે માન્યતા પ્રાપ્ત છે અને તે ૧૦૦% ગ્રાન્ટ-ઈન-એઈડ સંસ્થા છે; અને

ઇન્સ્ટિટ્યૂટને તેની દૈનિક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવા માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે અને તેથી, તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં એક 'રાજ્ય' છે.

૬.૨ તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી છે કે અરજદારે કાર્યસ્થળ પર હેરાનગતિ અને અન્ય આક્ષેપો અંગે સામાવાળા નંબર ૨ – ડિરેક્ટર સામે ફરિયાદ કરી હતી, તેમ છતાં સામાવાળા નંબર ૨ – ડિરેક્ટરે પોતે જ કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી અને તપાસ અધિકારીની નિમણૂક કરીને ખાતાકીય તપાસ શરૂ કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો, જે ગેરકાયદેસર અને કાયદાની જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ છે કારણ કે જે વ્યક્તિ સામે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા હોય તે વ્યક્તિ પોતે કોઈ કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી શકે નહીં અથવા ખાતાકીય તપાસ શરૂ કરી શકે નહીં. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે ખાતાકીય કાર્યવાહીની સદરહુ શરૂઆત પૂર્વગ્રહ્યુક્ત છે અને તેથી, અરજદારને બરતરફ કરવાની સમગ્ર કાર્યવાહી પૂર્વગ્રહ્યુક્ત માનસ પર આધારિત છે અને તેથી, ઉપરોક્ત કાર્યવાહી અમાન્ય છે અને તેથી તે રદબાતલ છે.

૬.૩ તેમણે એ પણ રજૂઆત કરી છે કે ખાતાકીય કાર્યવાહી દરમિયાન, શરૂઆતથી જ, અરજદાર તહોમતનામાનો પોતાનો જવાબ આપવા, તપાસનો જવાબ આપવા, ઇન્સ્ટિટ્યૂટના સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવા વગેરે માટે

સંબંધિત દસ્તાવેજોની માગણી કરી રહ્યા હતા. પરંતુ સામાવાળા નંબર ૧ ઇન્સ્ટિટ્યૂટે અરજદારને તે સમયસર પૂરા પાડ્યા ન હતા અને કેટલીકવાર, બધા દસ્તાવેજો પૂરા પાડવામાં આવ્યા ન હતા. સત્તાવાળાઓએ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું નથી. તેથી, તપાસની કાર્યવાહી પોતે જ રદબાતલ થાય છે.

૬.૪ પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નંબર ૨૨૦૮/૨૦૦૯ સાથે સિવિલ એપિલિકેશન નંબર ૨૪/૨૦૧૭માં લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નંબર ૩/૨૦૧૭ પર નોંધાયેલ સિંધુ રીસેટલમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિરુદ્ધ રીજનલ પ્રોવિડન્ટ ફંડ કમિશનર-II અને ઓફિસર ઇન ચાર્જના કેસમાં આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચના તારીખ ૨૭/૧૧/૨૦૧૭ના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે, ખાસ કરીને તેના ફક્રા : ૮ થી ૮.૫, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૮.૦ એ નોંધવું જરૂરી છે કે અપીલના રૂપમાં ઉપલબ્ધ વૈધાનિક વૈકલ્પિક ઉપાય હોવા છતાં, મૂળ અરજદારે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના ઉલ્લંઘનનો આક્ષેપ કરીને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સીધી જ અરજી પસંદ કરી હતી. અપીલનો વૈધાનિક વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના ઉલ્લંઘનનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોવાથી, જે વિદ્વાન સિંગલ જજે

વિવાદિત આદેશ પસાર કર્યો હતો તેમણે રૂલ જારી કર્યો હતો અને તેને ઝડપી પણ બનાવ્યો હતો. ત્યારબાદ, ૮ વર્ષના સમયગાળા પછી જ્યારે અરજી આખરી સુનાવણી માટે આવી, ત્યારે વિદ્વાન સિંગલ જજે કેસના ગુણદોષમાં પ્રવેશ્યા વિના અને/અથવા ગુણદોષના આધારે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના આક્ષેપને ધ્યાનમાં લીધા વિના અરજીનો નિકાલ કર્યો છે અને અરજદારને વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ અપીલના વૈધાનિક ઉપાયનો ઉપયોગ કરવા માટે મોકલી આપ્યા છે. તેથી, કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, એકવાર અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના ઉલ્લંઘનનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે તેવું અવલોકન કરીને રૂલ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારબાદ વિદ્વાન સિંગલ જજ તેને ગુણદોષના આધારે ધ્યાનમાં ન લેવામાં અને ઉપલબ્ધ વૈકલ્પિક વૈધાનિક ઉપાયનો ઉપયોગ કરવા માટે મૂળ અરજદારને મોકલી આપીને અરજીનો નિકાલ કરવામાં ન્યાયી નથી, જે વાસ્તવમાં અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી તે સમયે પણ ઉપલબ્ધ હતો અને તે પણ ૮ વર્ષના સમયગાળા પછી. અમે એવા મોટા પ્રશ્નમાં પ્રવેશવા માંગતા નથી કે વૈકલ્પિક વૈધાનિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં અરજી દાખલ કરી શકાઈ હોત કે નહીં. જો કે, એકવાર અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી અને દ્વિપક્ષીય સુનાવણી પછી કુદરતી

ન્યાયના સિદ્ધાંતના ઉલ્લંઘનનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે તેવું અવલોકન કરીને રૂલ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારબાદ વિદ્વાન સિંગલ જજે ગુણદોષના આધારે અરજી પર વિચાર કરવો જોઈતો હતો અને ઉપલબ્ધ વૈધાનિક ઉપાયનો ઉપયોગ કરવા માટે મૂળ અરજદારને મોકલી આપીને અરજીને ફગાવી/નિકાલ કરવી જોઈતી ન હતી જે વાસ્તવમાં અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી તે સમયે પણ ઉપલબ્ધ હતો.

૮.૧ એલ. હિરદય નારાયણ વિરુદ્ધ ઈનકમટેક્સ ઓફિસર, બરેલી, જે એઆઈઆર ૧૯૭૧ એસ.સી. ૩૩ માં અહેવાલ થયેલ છે, ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે અને ઠરાવ્યું છે કે એકવાર ઉચ્ચ અદાલતે અરજી ગ્રાહ્ય રાખી અને ગુણદોષ પર સુનાવણી આપી, ત્યારબાદ વૈધાનિક ઉપાયનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હતો તેવા આધાર પર અરજીને નકારી શકાય નહીં.

૮.૨ ડાહ્યાભાઈ દેવજીભાઈ વસાવા વિરુદ્ધ ડેપ્યુટી ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેવલપમેન્ટ ઓફિસર (રેવન્યુ) ભરૂચ, જે ૧૯૭૯ (૨) જીએલઆર ૬૭૮ માં અહેવાલ થયેલ છે, ના કેસમાં આ અદાલતના વિદ્વાન

સિંગલ જજે અરજી દાખલ થયાના ૩ ૧/૨ વર્ષથી વધુ સમયગાળા પછી વૈકલ્પિક ઉપાયનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હતો તેવા વાંધા પર અરજીને નકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, વિદ્વાન સિંગલ જજે અવલોકન કર્યું છે કે એકવાર અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ જ્યારે ૩ ૧/૨ વર્ષથી વધુ સમય વીતી ગયો હોય, ત્યારે વૈકલ્પિક ઉપાય ખૂટી ગયો નથી તેવા ગ્રાઉન્ડ પર અરજીને બરતરફ કરી શકાય નહીં. ઉપરોક્ત સમર્થનમાં, વિદ્વાન સિંગલ જજે અવલોકન કર્યું કે સદરહુ પ્રશ્ન, જો કે, જ્યારે બાબત પ્રવેશના તબક્કે હતી ત્યારે આ અદાલત સમક્ષ અગ્રણી રીતે હતો અને એકવાર ક્લિપક્ષીય સુનાવણી પછી અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યારબાદ વૈકલ્પિક ઉપાયનો ઉપયોગ ન કરવાના આધાર પર તેને બરતરફ કરી શકાય નહીં.

૮.૩ આપો જ સમાન પ્રશ્ન આ અદાલત દ્વારા ડી.એસ. વસાવડા, વાઈસ પ્રેસિડેન્ટ, જી.આર.સી. એમ્પ્લોઈઝ યુનિયન વિરુદ્ધ ચીફ ઇન્સ્પેક્ટર, બોમ્બે શોપ્સ એન્ડ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ્સ એક્ટ અને અન્ય, જે ૧૯૮૫ જીએલએચ ૬૨૩ માં અહેવાલ થયેલ છે, ના કેસમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો. સદરહુ ચુકાદામાં, હિરદય નારાયણ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના

ચુકાદાને ધ્યાનમાં લીધા પછી, ડિવિઝન બેન્ચે અરજદારે વૈકલ્પિક ઉપાયનો ઉપયોગ કર્યો ન હતો તેવા વાંધા પર અરજીને નકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, અને ઠરાવ્યું હતું કે એકવાર ઉચ્ચ અદાલતે અરજી ગ્રાહ્ય રાખી અને ગુણદોષ પર સુનાવણી આપી, ત્યારે અરજદારે વૈકલ્પિક ઉપાયનો ઉપયોગ કર્યો ન હતો તેવા ગ્રાઉન્ડ પર અરજીને નકારી શકાય નહીં.

૮.૪ આવો જ સમાન પ્રશ્ન આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નંબર ૭૬૪/૨૦૧૬ માં આપવામાં આવેલા ચુકાદામાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો, ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ પર આધાર રાખીને, આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચે વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા આવા જ સમાન આદેશને બાજુ પર મૂક્યો હતો જે વિદ્વાન સિંગલ જજે ૮ વર્ષના સમયગાળા પછી અરજીને બરતરફ કરીને મૂળ અરજદારને ઉપલબ્ધ વૈધાનિક વૈકલ્પિક ઉપાયનો ઉપયોગ કરવા મોકલી આપ્યા હતા જે વાસ્તવમાં ક્ષિપક્ષીય સુનાવણી પછી દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૮.૫ ઉપરોક્ત ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ તેમજ આ અદાલત દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવેલા કાયદાને લાગુ પાડતા, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે અહીં ઉપર વર્ણવેલ કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, વિદ્વાન સિંગલ જજ મૂળ અરજદારને વિદ્વાન ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ઉપલબ્ધ અપીલના વૈધાનિક વૈકલ્પિક ઉપાયનો ઉપયોગ કરવા મોકલી આપીને અરજીનો નિકાલ કરવામાં અને ગુણદોષના આધારે, ખાસ કરીને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના ઉદ્ધંધનના આક્ષેપ પર અરજીનો નિર્ણય ન કરવામાં ન્યાયી નથી. વિદ્વાન સિંગલ જજ કેસના ગુણદોષમાં પ્રવેશ્યા ન હોવાથી, ગુણદોષના આધારે, ખાસ કરીને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના ઉદ્ધંધનના આક્ષેપ પર અરજીનો નિર્ણય કરવા માટે બાબત વિદ્વાન સિંગલ જજને પરત મોકલવામાં આવે છે.”

૬.૫ તેમણે રજૂઆત કરી છે કે આ અદાલત દ્વારા આ અરજી મંજૂર કરવામાં આવે. તેમણે અહીં ઉપર જે જણાવવામાં આવ્યું છે તે સિવાય આ અદાલત સમક્ષ અન્ય કોઈ રજૂઆતો કરી નથી.

૭.૧ તેનાથી વિપરીત, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી પાર્થ કોન્ટ્રાક્ટર સાથે વિદ્વાન સિનિયર વકીલ શ્રી મિહિર જોશીએ આ અરજીનો સખત વિરોધ કર્યો

છે. તેમણે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા જવાબના સોગંદનામા તરફ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે અને રજૂઆત કરી છે કે સામાવાળા નંબર ૧ એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' નથી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે માત્ર એટલા માટે કે ઇન્સ્ટિટ્યૂટને સ્ટાફના પગાર અંગે સરકાર તરફથી ગ્રાન્ટ મળે છે અથવા તે યુનિવર્સિટી દ્વારા સંશોધન સંસ્થા તરીકે માન્યતા પ્રાપ્ત છે, એવું કહી શકાય નહીં કે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એક 'રાજ્ય' છે. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે આ અરજી માત્ર આ જ આધાર પર ટકી શકે તેમ નથી.

૭.૨ તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી છે કે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા લેવામાં આવેલા પગલાં ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ ૫૧ની જોગવાઈઓ હેઠળ છે. સમગ્ર ખાતાકીય કાર્યવાહી એક્ટ મુજબ છે અને ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ભાગે કોઈ ચૂક નથી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે ખાતાકીય તપાસની તમામ પ્રક્રિયા કાયદા અનુસાર છે.

૭.૩ તેમણે એ પણ રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર પાસે ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ ૫૨એ હેઠળ વૈકલ્પિક ઉપાય છે, જેનો ઉપયોગ તેમણે સીધા આ અદાલતનો સંપર્ક કરતા પહેલાં કરવો જોઈતો હતો, જેનો ઉપયોગ તે સમયે અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવ્યો નથી. તેથી, આ આધાર પર પણ આ અરજી ફગાવી દેવામાં આવે.

૭.૪ તેમણે એ પણ રજૂઆત કરી છે કે પ્રશ્ન હેઠળની સમગ્ર કાર્યવાહી દરમિયાન અરજદારને સત્તાધિકારી સમક્ષ પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની પૂરતી તક આપવામાં આવી હતી. ઇન્સ્ટિટ્યૂટે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું છે. ત્યાં ૭૫ બેઠકો થઈ હતી, આશરે ૨૨૦ દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને ૬ સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવામાં આવી હતી. અરજદાર દ્વારા માગવામાં આવેલા દસ્તાવેજો ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા અરજદારને પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે.

૭.૫ પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે :

૭.૫.૧ મનુ/એસસી/૧૬૧૦/૨૦૧૯ માં અહેવાલ થયેલ જેનપેક્ટ ઇન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ડેપ્યુટી કમિશનર ઓફ ઇનકમ ટેક્સના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો, ખાસ કરીને તેનો ફક્ત :૩૮, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૩૮. વિદ્વાન ન્યાયમયૂર્તિના સંદર્ભમાં, આ ન તો કાયદાકીય સ્થિતિ છે કે ન તો સુરેશ ચંદ્ર તિવારી વિરુદ્ધ ડિસ્ટ્રિક્ટ સપ્લાય ઓફિસર, એઆઈઆર ૧૯૯૨ ઓલ ૩૩૧ માં આવો કોઈ પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો છે કે એકવાર અરજી દાખલ થઈ ગયા પછી, તેને વૈકલ્પિક ઉપાયના ગ્રાઉન્ડ પર બરતરફ કરી શકાય

નહીં. એમાં કોઈ શંકા નથી કે ઓલ ઈન્ડિયા રિપોર્ટર (પાના નંબર ૩૩૧) ના હેડનોટમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે "અપીલ દાખલ કરવાના વૈકલ્પિક ઉપાયની ઉપલબ્ધતાના ગ્રાઉન્ડ પર અરજી નકારી શકાય નહીં". પરંતુ અદાલતના વાસ્તવિક નિર્ણયમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું નથી. ચુકાદાનો સંબંધિત ફકરો ૨ આ પ્રમાણે વંચાય છે: (સુરેશ ચંદ્ર તિવારી કેસ, એઆઈઆર પાના નંબર ૩૩૧)

"૨. આ અરજીની સુનાવણી વખતે તેની ટકી રહેવા યોગ્યતા અંગેનો એક પ્રારંભિક પ્રશ્ન એ આધાર પર ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે વિવાદિત આદેશ અપીલ પાત્ર હતો અને તેથી, આ અદાલતનો સંપર્ક કરતા પહેલાં અરજદારે અપીલ સત્તાધિકારીનો સંપર્ક કરવો જોઈતો હતો. જો કે ઉપરોક્ત દલીલમાં ઘણો મર્મ છે, તેમ છતાં વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ છે તે કારણસર આ અરજી ફગાવી દેવા માટે અમે વલણ ધરાવતા નથી કારણ કે અરજી મંજૂર કરવામાં આવી છે અને વચગાળાનો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે."

બીજી રીતે પણ, વિદ્વાન ન્યાયમયૂર્તિ કાયદામાં સાચા ન હતા. એ સાચું છે કે જો ઉચ્ચ અદાલતને એવું જણાય કે બાબતનો નિર્ણય રિટ અદાલત દ્વારા થઈ શકે છે, તો રૂલ નિસી જારી કરવો અથવા વચગાળાના આદેશો પસાર કરવા એ અરજી બરતરફ ન કરવા માટે એક સુસંગત વિચારણા છે. આ અદાલત દ્વારા પણ કેટલાય કેસોમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય તો પણ એવું ન કહી શકાય કે રિટ અરજી ટકી શકે તેમ નથી. જો કે, અમારા ચુકાદામાં, કાયદાના પ્રસ્તાવ તરીકે એવું સ્થાપિત કરી શકાય નહીં કે એકવાર અરજી દાખલ થઈ ગયા પછી, તેને વૈકલ્પિક ઉપાયના આધાર પર ક્યારેય બરતરફ કરી શકાય નહીં. જો આવી સ્પષ્ટ દલીલને માન્ય રાખવામાં આવે, તો આ અદાલત પણ એવી રિટ અરજીને બરતરફ કરવાનો આદેશ આપી શકશે નહીં કે જેને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈતી ન હતી, જે નારાજ પક્ષકાર માટે વૈકલ્પિક અને સમાન રીતે અસરકારક ઉપાયની ઉપલબ્ધતાને ધ્યાનમાં રાખીને, ભલે ઉચ્ચ અદાલતે ખોટી રીતે રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખી હોય અને અરજદારને રાહત આપી હોય.”

૭.૫.૨ ૧૯૯૧ એસસીસી ઓનલાઈન ગુજ. ૧૪૦ માં અહેવાલ થયેલ ડો. સી. એ. શાહ વિરુદ્ધ ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ, અમદાવાદના કેસમાં આ અદાલતનો ચુકાદો, ખાસ કરીને તેના ફક્ત : ૨૫, ૩૩ અને ૩૪, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૨૫. ઉપરોક્ત ચુકાદા પરથી, એવું ઠરાવી શકાય કે શૈક્ષણિક ગ્રાન્ટ દ્વારા સહાય મેળવતી ખાનગી સંચાલિત કોલેજના કર્મચારી માત્ર નુકસાનીના હુકમનામું માટે હકદાર બનશે જો બરતરફીનો આદેશ અન્યાયી હોય અને નોકરીમાં પુનઃસ્થાપન કરવાના આદેશ માટે અથવા એવી જાહેરાત માટે નહીં કે સેવાઓ સમાપ્ત કરવા છતાં તે સેવામાં ચાલુ રહેશે.

૩૩. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓની સમીક્ષા અને અહીં ઉપર વર્ણવેલ હકીકતો એમાં કોઈ શંકા રહેતી નથી કે સામાવાળા- ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ દ્વારા પરિકલ્પિત 'રાજ્ય' કે 'અન્ય સત્તાધિકારી' નથી:

[(૧) ઇન્સ્ટિટ્યૂટ પોતાનું અસ્તિત્વ કોઈ કાયદાને આભારી નથી. તે ગુજરાત કેન્સર સોસાયટી અને રાજ્ય

સરકાર વચ્ચેના કરારનું સર્જન છે, તેથી, તે વૈધાનિક સંસ્થા નથી;]

[(૨) તે સોસાયટીઝ રજીસ્ટ્રેશન એક્ટ, ૧૮૬૦ હેઠળ અને બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ, ૧૮૫૦ હેઠળ નોંધાયેલ છે;]

[(૩) તેના ભંડોળમાં ગુજરાત કેન્સર સોસાયટીની માલિકીની મિલકતો, ભેટો, દાન અને સરકાર દ્વારા ગ્રાન્ટનો સમાવેશ થાય છે. રાજ્યની માલિકીની સંસ્થાઓ સામાન્ય રીતે ભેટ અને દાન દ્વારા ભંડોળ મેળવતી નથી. એ સ્વીકૃત હકીકત છે કે કેન્સર સોસાયટીને મળતું દાન નોંધપાત્ર છે. ઇન્સ્ટિટ્યૂટ સરકારી મંજૂરી વિના કોઈપણ દેશી સ્ત્રોતમાંથી ફાળો અથવા ભેટ મેળવવા માટે હકદાર છે;]

[(૪) તેનો વહીવટ ગવર્નિંગ બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવે છે જેમાં ગુજરાત કેન્સર સોસાયટી દ્વારા નામાંકિત ત્રણ સભ્યો, સરકાર દ્વારા નામાંકિત ત્રણ સભ્યો અને

ગવર્નિંગ બોર્ડ દ્વારા નિયુક્ત ડિરેક્ટરનો સમાવેશ થાય છે;]

[(પ) તે કોઈ એકાધિકારનો દરજ્જો ભોગવતી નથી. કોઈપણ ખાનગી વ્યક્તિ, કોઈપણ સોસાયટી કે કોઈપણ પબ્લિક ટ્રસ્ટ કોઈપણ અવરોધ વિના કોઈપણ ક્ષણે આવી કેન્સર સંસ્થા ખોલી કે શરૂ કરી શકે છે;]

[(ડ) ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા નિયમો મુજબ, રાજ્ય સરકાર પાસે ઇન્સ્ટિટ્યૂટની કામગીરી પર કોઈ સામાન્ય નિર્દેશો આપવાની કે દેખરેખ રાખવાની સત્તા નથી. તેથી, તે સરકાર દ્વારા સમયાંતરે જારી કરવામાં આવતા નિર્દેશોને આધીન નથી;]

[(જ) સામાવાળા-ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ સરકારી કાર્યો કરવા માટે સરકારની કોઈ એજન્સી કે સાધન નથી.]

૩૪. માત્ર એટલું જ નહીં, પરંતુ એ પણ ભૂલવું ન જોઈએ કે સામાન્ય રીતે જનતાના લાભ માટે ધાર્મિક રીતે ચેરિટેબલ

સંસ્થાઓ જાળવવી એ આ દેશની, ખાસ કરીને આ રાજ્યની સંસ્કૃતિનો એક ભાગ છે. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં આ સંસ્થાઓ સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ છે જે મુખ્યત્વે ચેરિટેબલ ઉદ્દેશ્યો સાથે અસરકારક અને કુશળતાપૂર્વક કાર્ય કરે છે. તેને અમલદારશાહી માળખાનો ભાગ બનાવીને આ સંસ્થાઓ કેન્સરથી પ્રભાવિત થશે જે આ પ્રકારની ચેરિટેબલ પ્રવૃત્તિઓ માટે મૃત્યુ સમાન હોઈ શકે છે જે સામાન્ય રીતે સમાજ માટે છે. એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે નાની બાબતો પર કોઈપણ સંસ્થાનો નાશ કરવો સરળ છે પરંતુ તેને સ્થાપિત કરવી અને ટકાવી રાખવી મુશ્કેલ અને પીડાદાયક છે.”

૭.૫.૩ ૨૦૧૫ એસસીસી ઓનલાઈન ગુજ. ૩૬૧૯ માં અહેવાલ થયેલ એન. એન. પટેલ વિરુદ્ધ ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટના કેસમાં આ અદાલતનો ચુકાદો, ખાસ કરીને તેના ફકરા : ૩ અને ૪, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૩. સામાવાળા નંબર ૧ અને ૨ ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ અને ગુજરાત કેન્સર સોસાયટી છે જેની સામે સરકારી નીતિઓ મુજબ સ્થિતિ સુધારવા અને કેન્સરના દર્દીઓને મફત સારવાર આપવા માટે મેન્ડમસની રિટ જારી

કરવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. સી. એ. શાહ, ડો. વિરુદ્ધ ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ, અમદાવાદ, જે ૧૯૯૨(૧) જીએલઆર ૬૮૭ માં અહેવાલ થયેલ છે, માં આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચે ઠરાવ્યું છે કે ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ, અમદાવાદ, એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં "રાજ્ય" નથી અને તેથી તે આ અદાલતના રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન નથી. આ ડિવિઝન બેન્ચના ચુકાદાને આ અદાલતની અન્ય ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા પ્રવિણચંદ્ર એમ. પટેલ અને ૧ અન્ય વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર ઓફ ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ અને ૪ અન્યના કેસમાં લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નંબર ૪૪૬/૨૦૦૩ અને અન્ય સંબંધિત બાબતોમાં તારીખ ૨૧/૦૯/૨૦૧૧ ના રોજ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. પ્રવિણચંદ્ર એમ. પટેલમાં, ડિવિઝન બેન્ચે રામભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ અને અન્ય વિરુદ્ધ ગુજરાત સ્ટેટ ફર્ટિલાઈઝર્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ, જે ૨૦૧૧ (૨) જીએલઆર ૧૧૯૭ માં અહેવાલ થયેલ છે, માં આ અદાલતની ફૂલ બેન્ચના ચુકાદાની પણ નોંધ લીધી છે જેમાં આ અદાલત દ્વારા લેવામાં આવેલો અભિપ્રાય એવો છે કે ગુજરાત સ્ટેટ ફર્ટિલાઈઝર્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ એ રાજ્યની સાધન નથી

અને તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં "રાજ્ય" નથી. તેથી, અમે સહમત અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે જાહેર હિતની અરજીના સ્વરૂપમાં આ રિટ અરજી ટકી શકે તેમ નથી. અરજદારના વિદ્વાન વકીલે કન્ઝ્યુમર એજ્યુકેશન એન્ડ રિસર્ચ સેન્ટર અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, જે (૧૯૯૫) ૩ એસસીસી ૪૨ માં અહેવાલ થયેલ છે, ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે જેમાં લેવામાં આવેલો અભિપ્રાય એવો છે કે નોકરી દરમિયાન અને ત્યાર પછી કામદારોની આરોગ્ય અને તબીબી સહાય એ જોખમી ઉદ્યોગોમાં કામ કરતા કામદારોનો મૂળભૂત અધિકાર છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ ના વ્યાપને વિસ્તૃત કર્યો છે. અમે આ ચુકાદા પર કાળજીપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. અમારા અભિપ્રાય મુજબ, આ ચુકાદો પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી.

૪. ઉપરોક્ત કારણોસર, અમારા અભિપ્રાય મુજબ, ગુજરાત કેન્સર એન્ડ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ, અમદાવાદ, એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં "રાજ્ય" નથી અને તે આ અદાલતના રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન નથી. જાહેર હિતની

અરજીના સ્વરૂપમાં આ રિટ અરજી ટકી શકે તેમ ન હોવાથી
બરતરફ કરવામાં આવે છે.”

૭.૫.૪ (૨૦૧૯) ૬ એસસીસી ૩૦૩ માં અહેવાલ થયેલ રામકૃષ્ણ મિશન અને અન્ય વિરુદ્ધ કાગો કુન્યા અને અન્યના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો, ખાસ કરીને તેના ફકરા : ૨૩ થી ૩૯, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૨૩. વીએસટી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ વીએસટી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વર્ક્સ યુનિયન, (૨૦૦૧) ૧ એસસીસી ૨૯૮ માં, આ અદાલતની બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે ઠરાવ્યું હતું કે સેવાની શરતોનું માત્ર ઉલ્લંઘન એ અનુરોધે ૨૨૬ હેઠળ રિટ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટે માન્ય આધાર પૂરો પાડશે નહીં, એવી પરિસ્થિતિમાં જ્યાં પ્રવૃત્તિમાં જાહેર ફરજના લક્ષણો ન હોય.
આ અદાલતે નોંધ્યું:

“૭. ડી સ્મિથ, પૂલ્ક અને જોવેલના જ્યુડિશિયલ રિવ્યુ ઓફ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ એક્શન, પમી આવૃત્તિમાં, એ નોંધવામાં આવ્યું છે કે ખાનગી સંસ્થાઓની તમામ પ્રવૃત્તિઓ ખાનગી કાયદાને આધીન નથી દા.ત.

ખાનગી સંસ્થાઓ દ્વારા કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓ જાહેર કાયદાના ધોરણો દ્વારા સંચાલિત થઈ શકે છે જ્યારે તેના નિર્ણયો કાયદા દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી ફરજોને આધીન હોય અથવા જ્યારે, તે જે કાર્ય કરી રહી છે અથવા બજારમાં તેની પ્રભાવી સ્થિતિના આધારે, તે જાહેર હિતમાં કાર્ય કરવાની ગર્ભિત ફરજ હેઠળ હોય... વિગતવાર ચર્ચા પછી, વિદ્વાન લેખકોએ નીચેના પ્રસ્તાવો સાથે સ્થિતિનો સારાંશ આપ્યો છે:

(૧) કોઈ સંસ્થા જાહેર કાર્ય કરી રહી છે કે નહીં, અને તેથી ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન છે કે નહીં તેની કસોટી, તેની સત્તાના સ્ત્રોત પર આધારિત હોઈ શકે નહીં અથવા સંસ્થા દેખીતી રીતે 'જાહેર' કે 'ખાનગી' સંસ્થા છે કે નહીં.

(૨) ન્યાયિક સમીક્ષાના સિદ્ધાંતો પ્રથમ દ્રષ્ટિએ જાહેર કાર્યો કરતી સંસ્થાઓની પ્રવૃત્તિઓને સંચાલિત કરે છે."

"(૩) ...નીચેની બે પરિસ્થિતિઓમાં જાહેર કાર્ય કરતી સંસ્થા હોવા છતાં પણ સામાન્ય રીતે ન્યાયિક સમીક્ષા યોગ્ય રહેશે નહીં:

(એ) જ્યાં કાયદાની કોઈ અન્ય શાખા પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદને વધુ યોગ્ય રીતે સંચાલિત કરતી હોય. આવા કિસ્સામાં, કાયદાની તે શાખા અને તેના ઉપાયો લાગુ કરવા જોઈએ અને સામાન્ય રીતે લાગુ કરવામાં આવશે; અને

(બી) જ્યાં દાવેદારો વચ્ચે કરાર હોય. આવા કિસ્સામાં કરારની સ્પષ્ટ અથવા ગર્ભિત શરતો સામાન્ય રીતે બાબતને સંચાલિત કરવી જોઈએ. આ અંગ્રેજી કાયદાના સામાન્ય અભિગમને પ્રતિબિંબિત કરે છે, એટલે કે કરારની શરતો સામાન્ય રીતે સામાન્ય કાયદાને બદલે પક્ષકારો વચ્ચેના વ્યવહાર અથવા અન્ય સંબંધોનું સંચાલન કરશે. આમ, જ્યાં પક્ષકારો દ્વારા વિવાદોના ઉકેલની વિશેષ પદ્ધતિ (જેમ કે આર્બિટ્રેશન અથવા ખાનગી કે સ્થાનિક ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ઉકેલ) પર સંમતિ

સાધવામાં આવી હોય (સ્પષ્ટપણે અથવા જરૂરી ગર્ભિતતા દ્વારા), તે વ્યવસ્થા, અને ન્યાયિક સમીક્ષા નહીં, સામાન્ય રીતે વિવાદને સંચાલિત કરશે." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૨૪. જી. બસ્સી રેડ્ડી વિરુદ્ધ ઇન્ટરનેશનલ કોપ્સ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ, (૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૨૨૫ માં, આ અદાલતની બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે ઇન્ટરનેશનલ કોપ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ફોર ધ સેમી-એરિડ ટ્રોપિક્સ ("ઇક્વીસેટ") જે બિન-નફાકારક સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર છે, તે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે કે કેમ તે બાબત પર વિચાર કર્યો હતો. આ વિવાદ ઇક્વીસેટના કર્મચારીઓની સેવાની સમાપ્તિ અંગેનો હતો. અદાલતે ઠરાવ્યું કે માત્ર તે જ કાર્યો જે રાજ્ય દ્વારા તેની સાર્વભૌમ ક્ષમતામાં કરવામાં આવતા કાર્યો સમાન અથવા તેની સાથે નજીકથી સંબંધિત છે તે જ જાહેર કાર્યો' કે જાહેર ફરજ' તરીકે પાત્ર ઠરે છે:

"૨૮. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ કોઈ "વ્યક્તિ" સામે ટકી શકે છે જો તે વૈધાનિક સંસ્થા હોય અથવા

જાહેર કાર્ય કરતી હોય અથવા જાહેર કે વૈધાનિક ફરજ બજાવતી હોય... ઇક્ઝિસેટની સ્થાપના કોઈ કાયદા દ્વારા કરવામાં આવી નથી કે તેની પ્રવૃત્તિઓ વૈધાનિક રીતે નિયંત્રિત નથી. જો કે, જાહેર કાર્ય અથવા જાહેર ફરજ શું છે તે વ્યાખ્યાયિત કરવું સરળ નથી, તે વ્યાજબી રીતે કહી શકાય કે આવા કાર્યો રાજ્ય દ્વારા તેની સાર્વભૌમ ક્ષમતામાં કરવા યોગ્ય કાર્યો સમાન અથવા તેની સાથે નજીકથી સંબંધિત છે. ઇક્ઝિસેટની પ્રાથમિક પ્રવૃત્તિ સંપૂર્ણપણે સ્વૈચ્છિક ધોરણે કૃષિ ક્ષેત્રે સંશોધન અને તાલીમ કાર્યક્રમો ચલાવવાની છે. સ્વેચ્છાએ હાથ ધરવામાં આવેલી સેવાને જાહેર ફરજ કહી શકાય નહીં. આ ઉપરાંત ઇક્ઝિસેટની ભૂમિકા ભારતની પ્રાદેશિક સરહદોની બહાર સુધી વિસ્તરેલી છે અને તેની પ્રવૃત્તિઓ સમગ્ર વિશ્વના લોકોને લાભ આપવા માટે બનાવવામાં આવી છે. ભારતીય જનતા સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓની લાભાર્થી હોઈ શકે છે, પરંતુ તે ચોક્કસપણે કહી શકાય નહીં કે ઇક્ઝિસેટ ભારતીય જનતા પ્રત્યે સંશોધન અને તાલીમ સુવિધાઓ પૂરી પાડવાની ફરજ ધરાવે છે."

ઉપરોક્ત કસોટી લાગુ કરીને, આ અદાલતે ઉચ્ચ અદાલતના ચુકાદાને માન્ય રાખ્યો હતો કે ઇક્વીસેટ સામેની રિટ અરજી ટકી શકે તેમ નથી.

૨૫. આવો જ સમાન અભિપ્રાય રમેશ આહલુવાલિયા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૨૦૧૨) ૧૨ એસસીસી ૩૩૧ માં લેવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં આ અદાલતની બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે ઠરાવ્યું હતું કે ખાનગી સંસ્થા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ઉચ્ચ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને આધીન હોવાનું ત્યારે જ ગણી શકાય જ્યારે તે જાહેર કાર્યો કરતી હોય જે સામાન્ય રીતે રાજ્ય કે તેના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવે તેવી અપેક્ષા હોય છે.

૨૬. ફેડરલ બેન્ક લિમિટેડ વિરુદ્ધ સાગર થોમસ, (૨૦૧૩) ૧૦ એસસીસી ૭૩૩ માં આ અદાલતે આ અદાલતના અગાઉના ચુકાદાઓનું વિશ્લેષણ કર્યું અને એવી સંસ્થાઓનું વર્ગીકરણ પૂરું પાડ્યું કે જેમની સામે રિટ અરજી ટકી શકે તેમ હોય:

"૧૮. ઉપર ઉલ્લેખિત નિર્ણયો પરથી જે સ્થિતિ ઉભરી આવે છે તે એ છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી (i) રાજ્ય (સરકાર); (ii) સત્તાધિકારી; (iii) વૈધાનિક સંસ્થા; (iv) રાજ્યની ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટાલિટી અથવા એજન્સી; (v) કંપની જે રાજ્ય દ્વારા નાણાકીય સહાય મેળવતી હોય અને તેની માલિકીની હોય; (vi) રાજ્યના ભંડોળ પર નોંધપાત્ર રીતે ચાલતી ખાનગી સંસ્થા; (vii) જાહેર ફરજ અથવા જાહેર પ્રકૃતિની હકારાત્મક જવાબદારી બજાવતી ખાનગી સંસ્થા; અને (viii) કોઈપણ કાયદા હેઠળ કોઈપણ કાર્ય બજાવવાની જવાબદારી હેઠળની વ્યક્તિ કે સંસ્થા સામે, તેને આવા વૈધાનિક કાર્ય કરવા માટે મજબૂર કરવા માટે ટકી શકે છે." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૨૭. બિન્ની લિમિટેડ વિરુદ્ધ વી સદાસિવન, (૨૦૦૫) ૬ એસસીસી ૬૫૭ માં, આ અદાલતની બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે જાહેર અને ખાનગી કાર્યો વચ્ચેના તફાવતને નોંધ્યો હતો. તેણે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું:

"૧૧... જ્યારે કોઈ સંપૂર્ણ ખાનગી સત્તાધિકારી દ્વારા જાહેર કાર્યો અને ખાનગી કાર્યો બજાવવામાં આવતા હોય ત્યારે તેમની વચ્ચે રેખા દોરવી મુશ્કેલ છે. કોઈ સંસ્થા ત્યારે "જાહેર કાર્ય" કરી રહી છે જ્યારે તે જનતા અથવા જનતાના કોઈ વિભાગ માટે કોઈ સામૂહિક લાભ મેળવવા માંગતી હોય અને જનતા અથવા જનતાના તે વિભાગ દ્વારા તેમ કરવાની સત્તા ધરાવતી હોવાનું સ્વીકારવામાં આવ્યું હોય. તેથી સંસ્થાઓ ત્યારે જાહેર કાર્યોનો ઉપયોગ કરે છે જ્યારે તેઓ જાહેર હિતમાં સામાજિક અથવા આર્થિક બાબતોમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે અથવા ભાગ લે છે."

૨૮. બેન્ચે મેન્ડમસના વ્યાપ પર સ્પષ્ટતા કરી:

"૨૮. જો કે, મેન્ડમસનો વ્યાપ જાહેર ફરજના અમલીકરણ પૂરતો મર્યાદિત છે. મેન્ડમસનો વ્યાપ જેની સામે તે માગવામાં આવ્યો છે તે સત્તાધિકારીની ઓળખને બદલે જે ફરજનો અમલ કરવાનો છે તેની પ્રકૃતિ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે. જો ખાનગી સંસ્થા જાહેર કાર્ય બજાવતી હોય અને કોઈપણ અધિકારનો ઇનકાર આવી સંસ્થા પર લાદવામાં

આવેલી જાહેર ફરજના સંબંધમાં હોય, તો જાહેર કાયદાના ઉપાયનો અમલ કરી શકાય છે. જાહેર સંસ્થા પર લાદવામાં આવેલી ફરજ વૈધાનિક અથવા અન્યથા હોઈ શકે છે અને આવી સત્તાનો સ્ત્રોત અપ્રસ્તુત છે, પરંતુ, તેમ છતાં, આવા પગલામાં જાહેર કાયદાનું તત્વ હોવું આવશ્યક છે... જાહેર સત્તાધિકારી અથવા જાહેર પગલાની કોઈ સામાન્ય વ્યાખ્યા હોઈ શકે નહીં. દરેક કેસની હકીકતો આ મુદ્દાને નક્કી કરે છે." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૨૯. વધુ તાજેતરમાં કે. કે. સક્સેના વિરુદ્ધ ઇન્ટરનેશનલ કમિશન ઓન ઇરિગેશન એન્ડ ડ્રેનેજ, (૨૦૧૫) ૪ એસસીસી ૬૭૦ માં, આ અદાલતની અન્ય બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચે ઠરાવ્યું હતું કે સંપૂર્ણ ખાનગી કાયદાના અધિકારોના અમલીકરણ માટે રિટ ટકી શકે નહીં. પરિણામે, જો કોઈ સંસ્થા જાહેર ફરજ બજાવતી હોય અને રિટ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગને આધીન હોય, તો પણ તેના તમામ નિર્ણયો ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન રહેશે નહીં. અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું:

"૪૩. આ અદાલતના ઉપરોક્ત ચુકાદાઓના બારીકાઈથી અને કાળજીપૂર્વક વાંચન પરથી જે ફલિત થાય છે તે એ છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં "રાજ્ય" હોય, તો સ્વીકૃતપણે આવી વ્યક્તિ કે સંસ્થા સામે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી ટકી શકે છે. જો કે, અમે ઉમેરી શકીએ કે આવા કિસ્સાઓમાં પણ ખાનગી કાયદાના અધિકારોના અમલીકરણ માટે રિટ ટકી શકશે નહીં. આ પાસા પર અસંખ્ય ચુકાદાઓ છે અને તે ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી નથી કારણ કે વહીવટી કાયદા હેઠળના પગલાની ન્યાયિક સમીક્ષાનો તે મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે. તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે. ખાનગી કાયદો એ કાયદાકીય પ્રણાલીનો તે ભાગ છે જે સામાન્ય કાયદાનો એક ભાગ છે જેમાં વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધો સામેલ છે, જેમ કે કરારનો કાયદો અથવા ટોર્સ . તેથી, જો કોઈ સત્તાધિકારી સામે રિટ અરજી ટકી શકે તેમ હોય, જે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ "રાજ્ય" છે, તો કોઈપણ રિટ, ખાસ કરીને મેન્ડમસની રિટ જારી કરતા પહેલાં, અદાલતે એ સંતોષ

મેળવવો પડશે કે સદરહુ સત્તાધિકારીનું પગલું, જેને પડકારવામાં આવ્યું છે, તે ખાનગી કાયદાથી અલગ જાહેર કાયદાના ક્ષેત્રમાં છે."

૩૦. આમ, જો સંસ્થા વ્યાપક અર્થમાં જાહેર કાર્ય બજાવતી હોય, તો પણ સેવાના ખાનગી કરારના અમલીકરણમાં કોઈ જાહેર કાયદાનું તત્વ સામેલ નથી.

૩૧. અરુણાચલ પ્રદેશ રાજ્ય દ્વારા જે સંજોગો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો તેનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે હોસ્પિટલ ચલાવવામાં, રામકૃષ્ણ મિશન જાહેર કાર્ય બજાવતું નથી. નિઃશંકપણે, હોસ્પિટલ ગ્રાન્ટનું કેટલુંક તત્વ મેળવે છે. હોસ્પિટલ દ્વારા મેળવવામાં આવતી ગ્રાન્ટ ખર્ચના માત્ર એક ભાગને જ આવરી લે છે. ગ્રાન્ટની શરતો હોસ્પિટલના સંચાલન અથવા રોજરોજની કામગીરીમાં સરકારી નિયંત્રણના કોઈપણ સ્વરૂપને દર્શાવતી નથી. રામકૃષ્ણ મિશન દ્વારા સામાન્ય રીતે જે કાર્ય કરવામાં આવે છે, જેમાં પ્રશ્ન હેઠળની હોસ્પિટલ

સંબંધિત તેની પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે તે સંપૂર્ણપણે સ્વૈચ્છિક છે.

૩૨. કોઈ સંસ્થા જાહેર કાર્ય બજાવે છે તેવું ઠરાવતા પહેલાં, તે કાર્ય એવા લક્ષણોનું હોવું જોઈએ જે રાજ્ય દ્વારા તેની સાર્વભૌમ ક્ષમતામાં કરવામાં આવતા કાર્યો સાથે ગાઢ રીતે સંબંધિત હોય. રેકૉર્ડ પર એવું દર્શાવવા માટે કંઈ નથી કે હોસ્પિટલ એવા કાર્યો બજાવે છે જે સંપૂર્ણપણે રાજ્યના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવતા કાર્યો સમાન હોય. તબીબી સેવાઓ ખાનગી તેમજ રાજ્યની સંસ્થાઓ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવે છે. જાહેર સત્તાધિકારી તરીકે સંસ્થાનું લક્ષણ કેસના સંજોગો પર આધારિત છે. હોસ્પિટલની સ્થાપના કરવામાં, મિશને જાહેર કાર્ય ધારણ કર્યું હોવાનું અર્થઘટન કરી શકાય નહીં. હોસ્પિટલ પાસે કાયદા દ્વારા પ્રદત્ત અથવા ફરજિયાત કોઈ એકાધિકારનો દરજ્જો નથી. તે રાજ્યમાં ચોક્કસ પ્રકારની સેવા પૂરી પાડનારી પ્રથમ સંસ્થા હતી તે હકીકત તેને અનુચ્છેદ ૨૨૬ ના અર્થમાં 'સત્તાધિકારી' બનાવતી નથી. રાજ્ય સરકારો વિવિધ સંસ્થાઓને રાજ્યના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં સ્થાપના કરવા માટે આકર્ષવા માટે

રાહતની શરતો પૂરી પાડે છે. રાજ્ય તેની સામાજિક નીતિના પૂરક તરીકે અથવા આર્થિક વિકાસની અનિવાર્યતાઓ તરીકે તેમને પ્રોત્સાહિત કરી શકે છે. માત્ર એ હકીકત કે હોસ્પિટલને રાહત દરે જમીન પૂરી પાડવામાં આવી હતી તે પોતે જ એવા નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જશે નહીં કે હોસ્પિટલ જાહેર કાર્ય બજાવે છે. પ્રસ્તુત કેસમાં, હોસ્પિટલના સંચાલનમાં રાજ્યના નિયંત્રણની ગેરહાજરી એવા નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે મહત્વપૂર્ણ પ્રભાવ ધરાવે છે કે હોસ્પિટલ જાહેર સત્તાધિકારીના દાયરામાં આવતી નથી.

૩૩. અમારી સમક્ષ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે હોસ્પિટલ ક્લિનિકલ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ્સ (રજીસ્ટ્રેશન એન્ડ રેગ્યુલેશન) એક્ટ ૨૦૧૦ દ્વારા નિયમનને આધીન છે. શું કાયદા દ્વારા હોસ્પિટલો અને નર્સિંગ હોમ્સનું નિયમન હોસ્પિટલને વૈધાનિક સંસ્થા બનાવે છે— ખાનગી વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓ કાયદા હેઠળ વિવિધ જવાબદારીઓને આધીન છે. કાયદો એક સર્વવ્યાપી ઘટના છે. જન્મની નોંધણીથી લઈને મૃત્યુની જાણ કરવા સુધી, કાયદો વ્યક્તિગત જીવનના વિવિધ પાસાઓ પર જવાબદારીઓ લાદે છે. સ્થાપનાથી

લઈને વિસર્જન સુધી, વ્યવસાયે કાયદાના પાલનમાં કાર્ય કરવું પડે છે. પરંતુ તે દરેક સંસ્થા કે પ્રવૃત્તિને અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સત્તાધિકારી બનાવવું નથી. કોઈ કાયદા દ્વારા નિયમન એ હોસ્પિટલને સદરહુ કાયદા હેઠળ રચાયેલી સંસ્થા તરીકે સ્થાપિત કરવું નથી. વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓ આજે પ્રવૃત્તિઓના સમગ્ર ચજમાનમાં વૈધાનિક આવશ્યકતાઓને આધીન છે. તે પોતે જ એવી વ્યક્તિ કે સંસ્થા જાહેર કાર્ય બજાવે છે કે કેમ તેનો નિર્ણાયક આધાર હોઈ શકે નહીં. ફેડરલ બેન્ક (ઉપરોક્ત) માં, બેન્કિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, ૧૯૪૯ દ્વારા નિયંત્રિત ખાનગી બેન્ક કોઈ જાહેર કાર્ય બજાવે છે કે કેમ તે નક્કી કરતી વખતે, અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું:

"૩૩. ...અમારા અભિપ્રાય મુજબ, શિડ્યુલ્ડ બેન્ક તરીકે બેન્કિંગ વ્યવસાય કરતી ખાનગી કંપનીને કોઈ વૈધાનિક અથવા જાહેર ફરજ બજાવતી સંસ્થા કે કંપની કહી શકાય નહીં. ખાનગી સંસ્થા કે વ્યક્તિ રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન માત્ર ત્યારે જ હોઈ શકે જ્યાં આવી સંસ્થા કે એસોસિએશનને કોઈપણ વૈધાનિક જવાબદારીઓ અથવા તેના પર હકારાત્મક જવાબદારી

લાદતી જાહેર પ્રકૃતિની આવી જવાબદારીઓનો અમલ કરવા માટે મજબૂર કરવાનું જરૂરી બને. બેઝિંગની વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ કરતી ખાનગી કંપનીના સંદર્ભમાં આવી શરતો પૂર્ણ થતી હોય તેવું અમને જણાતું નથી. ખાનગી સંસ્થાઓ દ્વારા કરવામાં આવતી આવી પ્રવૃત્તિ શિસ્તની અંદર કામ કરે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટેની માત્ર નિયમનકારી જોગવાઈઓ કંપનીને આવો કોઈ દરજ્જો આપતી નથી કે તેના પર એવી કોઈ જવાબદારી લાદતી નથી કે જેનો અમલ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ જારી કરીને કરી શકાય. પ્રસ્તુત કેસ અપીલકર્તા બેન્ક દ્વારા તેના કર્મચારી સામે લેવામાં આવેલા શિસ્તભંગના પગલાંનો છે. બેન્ક સાથેની સામાવાળાની સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી છે. બેન્કના પગલાને સામાવાળા દ્વારા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી દાખલ કરીને પડકારવામાં આવ્યું હતું. સામાવાળા બેન્કના ભાગે કોઈ વૈધાનિક ફરજનો અમલ કરાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો નથી..." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૩૪. આમ, સંપૂર્ણ ખાનગી પ્રકૃતિના કરારો માત્ર એ હકીકતના કારણે રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન રહેશે નહીં કે તેઓ વૈધાનિક જોગવાઈઓ દ્વારા રચાયેલા છે. આ સિદ્ધાંતનો એકમાત્ર અપવાદ એવી પરિસ્થિતિમાં ઉદ્ભવે છે જ્યાં સેવાનો કરાર વૈધાનિક જોગવાઈ દ્વારા સંચાલિત અથવા નિયંત્રિત હોય. તેથી, દાખલા તરીકે, કે. કે. સક્સેના (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે કોઈ કર્મચારી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ દ્વારા સંચાલિત કામદાર હોય, ત્યારે તે સામાન્ય સિદ્ધાંતનો અપવાદ બને છે કે વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર ખાસ કરીને અમલ કરવા અથવા બજાવવા માટે સક્ષમ નથી.

૩૫. એ નોંધવું પ્રસ્તુત છે કે સદરહુ એક્ટ સુવિધાઓ અને સેવાઓના લઘુત્તમ ધોરણો નક્કી કરવાના હેતુથી ક્લિનિકલ સંસ્થાઓના નિયમન અને નોંધણીની જોગવાઈ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો. આ એક્ટ, અન્ય બાબતોની સાથે, નોંધણી માટે ક્લિનિકલ સંસ્થાઓ દ્વારા સંતોષવામાં આવતી શરતો નક્કી કરે છે. જો કે, આ એક્ટ હોસ્પિટલ દ્વારા તેના કર્મચારીઓના સંદર્ભમાં કરવામાં

આવેલા સેવાના કરારોને સંચાલિત કરતો નથી. આ સંપૂર્ણ ખાનગી કરારોના દાયરામાં આવે છે, જેની સામે રિટ અધિકારક્ષેત્ર હોઈ શકે નહીં. આ તફાવતની પવિત્રતા જળવાઈ રહેવી જોઈએ.

૩૬. ઉપરોક્ત કારણોસર, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે ઉચ્ચ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચ એવા નિષ્કર્ષ પર આવવામાં ન્યાયી ન હતી કે અપીલકર્તાઓ સદરહુ અનુચ્છેદના અર્થમાં સત્તાધિકારી તરીકે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે.

૩૭. અમે ઉપર રજૂ કરેલા કારણોસર, અમે ઠરાવીએ છીએ કે રામકૃષ્ણ મિશન કે હોસ્પિટલ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ ના અર્થમાં સત્તાધિકારી બનશે નહીં.

૩૮. નિષ્કર્ષ પર આવતા પહેલાં, એ હકીકત તરફ પણ ધ્યાન દોરવું જરૂરી રહેશે કે જ્યારે વિદ્વાન સિંગલ જજ એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા હતા કે અપીલકર્તાઓ અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં રાજ્ય' છે, ત્યારે ડિવિઝન બેન્ચે તે તારણ સ્વીકાર્યું

નથી. ડિવિઝન બેન્ચે ઠરાવ્યું હતું, જે અમે અગાઉ નોંધ્યું છે તેમ, અપીલકર્તાઓ અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ રાજ્ય' ના વર્ણનમાં આવતા નથી. આ તારણને અરુણાચલ પ્રદેશ રાજ્ય દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યું નથી.

૩૯. બીજી રીતે પણ, અમે સ્પષ્ટપણે એવા અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે અજય હાસિયા વિરુદ્ધ ખાલિદ મુજુબ સેહરાવદી, (૧૯૮૧) ૧ એસસીસી ૭૨૨, પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ વિરુદ્ધ ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજી, (૨૦૦૨) ૫ એસસીસી ૧૧૧ અને જાત્ય પાલ સિંહ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૧૩) ૬ એસસીસી ૪૫૨ માં આ અદાલતના સત્તાધિકારની લાઈનમાં જે ટેસ્ટ પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યા છે તે ઉચ્ચ અદાલતના એવા નિષ્કર્ષને સમર્થન આપે છે કે અપીલકર્તાઓ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં 'રાજ્ય' નથી."

૭.૬ તેમણે રજૂઆત કરી છે કે આ અરજી બરતરફ કરવામાં આવે.

૮.૧ તેનાથી વિપરીત, વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ. કે. ક્લાર્કે પણ આ અરજીનો સખત વિરોધ કર્યો છે અને ઇન્સ્ટિટ્યૂટ વતી વિદ્વાન સિનિયર વકીલ શ્રી જોશીએ કરેલી રજૂઆતોને સમર્થન આપ્યું છે. તેમણે જવાબના સોગંદનામા તરફ પણ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે અને રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર માત્ર સામાવાળા નંબર ૨ ને હેરાન કરવાના બદલાની ભાવના સાથે તેમની સામે પાયાવિહોણા આક્ષેપો કરી રહ્યા છે; અને અરજદારને કામમાં અસંતોષ, ફરજમાં બેદરકારી, શિસ્તહીનતા, નકારાત્મક અભિગમ, શૈક્ષણિક સલાહકાર સાથે ગેરવર્તણૂક અને સાહિત્યચોરી બદલ સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા કારણ દર્શક નોટિસ આપવામાં આવી હતી; અને અરજદારને પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની પૂરતી તક આપવામાં આવી હતી.

૮.૨ પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નંબર ૧૪૩૮૫/૨૦૨૧, સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નંબર ૮૫૬૪/૨૦૧૭, ક્રિમિનલ રિવિઝન એપિલિકેશન નંબર ૩૨૩/૨૦૧૫, એમ. કેસ નંબર ૧/૨૦૧૩ અને સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નંબર ૧૩૩૩૮/૨૦૨૧ માં આ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે આ અરજી બરતરફ કરવામાં આવે.

૯. યુનિવર્સિટી વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વિકાસ નાયરે રજૂઆત કરી છે કે સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓ ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા સંશોધન સંસ્થા તરીકે માન્યતા પ્રાપ્ત છે અને તે ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટ હેઠળ સંચાલિત થાય છે, તેથી, સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' નથી. સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા અરજદાર સામે શરૂ કરાયેલી ખાતાકીય કાર્યવાહી એ અરજદાર અને સામાવાળા નંબર ૧ વચ્ચેની છે. યુનિવર્સિટી માત્ર મંજૂરી આપનાર સત્તાધિકારી છે. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે યુનિવર્સિટીએ અરજદારની સેવાઓ બરતરફ કરવા અંગે સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી દરખાસ્તને યોગ્ય રીતે મંજૂર કરી છે. દરખાસ્તને તપાસ અહેવાલનું સમર્થન છે અને તપાસ અહેવાલ અરજદારના કેસને સમર્થન આપતો નથી. તે સિવાય આ બાબતમાં યુનિવર્સિટીની કોઈ સક્રિય ભૂમિકા નથી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર પાસે વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ છે, જેનો ઉપયોગ તેમના દ્વારા કરવામાં આવ્યો નથી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે આ અરજી બરતરફ કરવામાં આવે.

૧૦. અરજદારના વિદ્વાન વકીલે પ્રત્યુત્તરના સોગંદનામા તરફ પણ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે અને રજૂઆત કરી છે કે જે દસ્તાવેજો અરજદાર દ્વારા ખાતાકીય કાર્યવાહી દરમિયાન માગવામાં આવ્યા હતા જેથી તેઓ જવાબ અને પ્રત્યુત્તર આપી શકે, તે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા અરજદારને પૂરા પાડવામાં આવ્યા ન

હતા; અને તે જ તપાસ અધિકારી દ્વારા અહેવાલ સબમિટ કરવામાં આવ્યા બાદ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા જાણીજોઈને પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે, જેથી અરજદાર ખાતાકીય તપાસમાં જવાબ અથવા પ્રત્યુત્તર આપી શકે નહીં. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદારને હેરાન કરવાના ઇરાદાથી કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી, તે પણ આશરે ૧૫ વર્ષની લાંબી સેવા પછી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે પ્રોબેશન દરમિયાન અરજદારની સંતોષકારક કામગીરી જણાતા, વર્ષ ૧૯૯૦માં સત્તાધિકારી દ્વારા તેમની સેવાઓ કાયમી કરવામાં આવી હતી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે વર્ષ ૧૯૯૫-૯૬માં માનદ પ્રોફેસરો દ્વારા અરજદારના કાર્યની પ્રશંસા પણ કરવામાં આવી હતી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અરજદારને ઇન્સ્ટિટ્યૂટના સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવા દેવામાં આવ્યા ન હતા. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે આ અરજી મંજૂર કરવામાં આવે.

૧૧.૧ મેં સંબંધિત પક્ષકારોના વિજ્ઞાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી પરસ્પર રજૂઆતો પર વિચાર કર્યો છે. મેં રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ સંબંધિત દસ્તાવેજોનું અવલોકન કર્યું છે. રેકૉર્ડ પરથી એવું માલૂમ પડે છે કે અરજદારે મુખ્યત્વે બે ફરિયાદો કરી છે; (i) તેમણે ખાતાકીય કાર્યવાહી અને બરતરફી સહિતના તેના પરિણામો અંગે ફરિયાદ ઉઠાવી છે અને (ii) તેમણે સામાવાળા નંબર ૨ ની ગેરકાયદેસર/અયોગ્ય નિમણૂક અંગે ફરિયાદ ઉઠાવી છે. જો કે, અરજદારે આ અરજી દ્વારા માત્ર ખાતાકીય કાર્યવાહી, તેની વૈધતા અને તેમની

બરતરફી માટે જ આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો છે. અરજદાર દ્વારા આ અરજીમાં અન્ય કોઈ પ્રાર્થના કરવામાં આવી નથી.

૧૧.૨ વધારામાં, અરજદારે એવી દલીલ ઉઠાવી છે કે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' છે; અને સામાવાળા નંબર ૨ કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી શકે નહીં અને/અથવા ખાતાકીય તપાસનો આદેશ આપી શકે નહીં અને/અથવા તપાસ અધિકારીની નિમણૂક કરી શકે નહીં, ખાસ કરીને અગાઉના સમયમાં અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલા આક્ષેપો સામાવાળા નંબર ૨ સામે હેરાનગતિ અંગેના છે અને ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા રચવામાં આવેલી સમિતિ સમક્ષ હેરાનગતિ અંગેની તપાસ બાકી છે.

૧૨.૧ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' છે તે દલીલના સંદર્ભમાં, સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા રજૂઆત કર્યા મુજબ કે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટ, ૧૯૪૯ ની કલમ ૩૫ અનુસાર માન્યતા પ્રાપ્ત સંશોધન સંસ્થા છે, જે એકિઝક્યુટિવ કાઉન્સિલને, એકેડેમિક કાઉન્સિલ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી, કોલેજ સિવાયની સંશોધન અથવા વિશિષ્ટ અભ્યાસની માન્યતા પ્રાપ્ત સંસ્થા તરીકે માન્યતા આપવાની સત્તા પ્રદાન કરે છે. આને એક્ટની કલમ ૩૩ સાથે વિરોધાભાસમાં વાંચવું જોઈએ, જે કોલેજના એફિલિએશન માટેની જોગવાઈ કરે છે. વધુમાં, એક્ટની

કલમ ૩૩(પ)(જે) સ્પષ્ટપણે સંલગ્ન કોલેજો સંબંધિત સ્ટાફ માટે સેવાની શરતો પૂરી પાડતા કાયદાઓ, વટહુકમો અને નિયમોના પાલનની જોગવાઈ કરે છે, ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ ૩૫ હેઠળ આવી કોઈ જોગવાઈ નથી જે માન્યતા પ્રાપ્ત સંસ્થાઓ સાથે સંબંધિત છે. આ સંજોગોમાં, લાલભાઈ દલપતભાઈ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઈન્ડોલોજી એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' છે તેવું ઠરાવવા માટે આ અદાલતે નીચેના પરિબલોને ધ્યાનમાં લીધા છે.

- i. તે ગુજરાત યુનિવર્સિટી સાથે સંલગ્ન સંશોધન સંસ્થા છે.
- ii. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ સરકારી ગ્રાન્ટ-ઈન-એઈડ મેળવે છે.
- iii. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ સરકારી સંસ્થાઓની જેમ જ વિદ્યાર્થીઓને સંશોધન/શિક્ષણ આપવાનું જાહેર કાર્ય બજાવે છે.
- iv. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ સંલગ્ન યુનિવર્સિટી એટલે કે ગુજરાત યુનિવર્સિટીના નિયમો અને વિનિયમો દ્વારા સંચાલિત થાય છે.
- v. તેની પ્રવૃત્તિઓ પર ગુજરાત યુનિવર્સિટી દ્વારા નજીકથી દેખરેખ રાખવામાં આવે છે.
- vi. સરકારી સહાય મેળવતી સંસ્થા હોવાને કારણે રાજ્યનું કેટલુંક નિયંત્રણ છે.

માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે, સમયાંતરે, અસંખ્ય ચુકાદાઓમાં અવલોકન કર્યું છે કે રાજ્યનું નિયંત્રણ માત્ર નિયમનકારી ન હતું પરંતુ તે સ્થાપિત થયું હતું કે સંસ્થા કાર્યાત્મક અને નાણાકીય રીતે સરકારના કેટલાક નિયંત્રણ હેઠળ હતી અને આપું નિયંત્રણ ચોક્કસ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ માટે વિશિષ્ટ હોવું જોઈએ, જે પ્રશ્ન હેઠળની ઇન્સ્ટિટ્યૂટ પ્રત્યે ત્યાં છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ને નીચે મુજબ પુનઃ પ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે.

“૧૨. આ ભાગમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, “રાજ્ય” માં ભારતની સરકાર અને સંસદ તેમજ દરેક રાજ્યોની સરકાર અને વિધાનમંડળ અને ભારતના પ્રદેશની અંદર અથવા ભારત સરકારના નિયંત્રણ હેઠળના તમામ સ્થાનિક અથવા અન્ય સત્તાધિકારીઓનો સમાવેશ થાય છે.”

મનુ/એસસી/૦૭૫૪/૨૦૨૫ માં અહેવાલ થયેલ દિલીપકુમાર પાંડે વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના તાજેતરના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો ફળદાયી રહેશે, ખાસ કરીને તેના ફકરા : ૪૨, ૪૩, ૪૪ અને ૪૬. મનુ/એસસી/૦૮૧૭/૨૦૨૪ માં અહેવાલ થયેલ રાજકુમાર સિંહ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ

અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો પણ પ્રસ્તુત છે, ખાસ કરીને તેના ફકરા : ૨૨ થી ૨૭.

જો કે, એ નોંધવું રહ્યું કે સામાવાળા નંબર ૨ – ડિરેક્ટર – શ્રી જીતેન્દ્રભાઈ બી. શાહ દ્વારા પસંદ કરવામાં આવેલી અરજીઓને આ અદાલતે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એક 'રાજ્ય' છે કે નહીં તે મુદ્દાને બાજુ પર રાખીને ગ્રાહ્ય રાખી હતી. તેથી, જો કે આ અદાલતે તે અરજીઓ પર યોગ્ય આદેશો પસાર કર્યા છે, આ સંજોગોમાં, આવશ્યક ફેરફારો સાથે આ અદાલતને જણાય છે કે અરજદાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલો મુદ્દો કે સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ 'રાજ્ય' છે, તે તે બાબતે પણ સ્વીકારવો જરૂરી છે. પરિણામે, પ્રસ્તુત અરજી પર વિચાર કરવો જરૂરી છે.

એઆઈઆર ૧૯૮૯ એસસી ૧૬૦૭ માં અહેવાલ થયેલ આનંદી મુક્તા સદગુરુ શ્રી મુક્તાજી પંદાસ સ્વામી સુવર્ણ જયંતિ મહોત્સવ સ્મારક ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિરુદ્ધ વી. આર. રુદાણી અને અન્યના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે સરકારી સહાય તરીકે ચૂકવવામાં આવતા જાહેર નાણા શૈક્ષણિક/સંશોધન સંસ્થાઓના નિયંત્રણ, જાળવણી અને કામગીરીમાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવે છે. સહાય મેળવતી સંસ્થાઓ સરકારી સંસ્થાઓની જેમ જ વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ/સંશોધન આપવાના માધ્યમથી જાહેર કાર્ય બજાવે છે. તેઓ સંલગ્ન યુનિવર્સિટીના નિયમો અને

નિયમનોને આધીન છે. તેમની પ્રવૃત્તિઓ પર યુનિવર્સિટીના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા નજીકથી દેખરેખ રાખવામાં આવે છે. તેથી, આવી સંસ્થાઓમાં નોકરી એ કોઈપણ જાહેર લક્ષણથી વંચિત નથી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું પણ અવલોકન કર્યું છે કે મેન્ડમસ દ્વારા અમલ કરવા યોગ્ય હોવા માટે જાહેર ફરજ અનિવાર્યપણે કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી જ હોવી જોઈએ એવું જરૂરી નથી. મેન્ડમસ એ એક ખૂબ જ વ્યાપક ઉપાય છે જે જ્યારે પણ અન્યાય જોવા મળે ત્યારે તેને પહોંચી વળવા માટે સરળતાથી ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તે રાહત આપવામાં તકનીકીતાઓ આડે આવવી જોઈએ નહીં.

૧૨.૨ આ તબક્કે, ૨૦૨૩ લાઈવ લો (એસસી) ૭૦ માં અહેવાલ થયેલ મેસર્સ ગોદરેજ સારા લી લિમિટેડ વિરુદ્ધ ધ એક્સાઈઝ એન્ડ ટેક્સેશન ઓફિસર કમ એસેસિંગ ઓથોરિટીના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો ફળદાયી રહેશે, જેમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે, આ સ્વયંસિદ્ધ છે કે ઉચ્ચ અદાલતો પાસે (દરેક ચોક્કસ કેસની હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને) રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી કે નહીં તે અંગે તેની વિવેકબુદ્ધિ છે. એ ચાદ રાખવું જોઈએ કે અપીલ અથવા રિવિઝનનો વૈકલ્પિક ઉપાય માત્ર ઉપલબ્ધ હોવો, જેનો ઉપયોગ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ઉચ્ચ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની વિનંતી કરનાર પક્ષકારે કર્યો નથી, તે ઉચ્ચ અદાલતના

અધિકારક્ષેત્રને છીનવી લેશે નહીં અને રિટ અરજીને 'ટકી ન શકે તેવી' બનાવશે નહીં. ટકી રહેવા યોગ્યતા અંગેનો વાંધો બાબતના મૂળ સુધી જાય છે અને જો આવો વાંધો તથ્યપૂર્ણ જણાય, તો અદાલતો વિવાદને ન્યાયનિર્ણય માટે સ્વીકારવા માટે પણ અસમર્થ બની જશે.

આ સંદર્ભમાં, એ નોંધવું રહ્યું કે તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ના રોજ બરતરફીનો આદેશ પસાર કર્યા પછી, સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ તારીખ ૦૨/૦૮/૨૦૦૫ના રોજ આ અદાલત સમક્ષ એવી પ્રાર્થના સાથે કેવીએટ દાખલ કરી હતી કે સામાવાળા એટલે કે હાલના અરજદાર દ્વારા તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ના બરતરફીના આદેશને પડકારતી દાખલ થઈ શકે તેવી સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશનમાં મંજૂરી અને/અથવા વચગાળાની રાહત કે વચગાળાની રાહત આપતા કોઈ આદેશો પસાર કરવામાં ન આવે. પ્રસ્તુત અરજી અરજદાર દ્વારા ત્યાર પછી દાકલ કરવામાં આવી છે. કેસની વિશિષ્ટ હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે નોટિસ જારી કરીને સામાવાળાઓને બોલાવ્યા હતા. ઇન્સ્ટિટ્યૂટ તેમજ સામાવાળા નંબર ૨ એ આ અદાલત સમક્ષ જવાબનું સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે. આખરે, સંબંધિત પક્ષકારોની રજૂઆતોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, આ અદાલતે સદરહુ બાબતમાં 'રૂલ' જારી કરીને તેને ગ્રાહ્ય રાખી હતી અને તારીખ ૧૪/૦૩/૨૦૦૬ના રોજ આખરી સુનાવણી માટે રાખી હતી.

૧૩.૧ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં એક 'રાજ્ય' સાધન હોવાથી, આ અદાલત દ્વારા આ અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી અને તદનુસાર નિર્ણય કરવો જરૂરી છે. સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટની દલીલોમાંની એક એ છે કે ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ પર હેઠળ વૈકલ્પિક ઉપાય છે અને તે આધાર પર અરજી ગ્રાહ્ય રાખવી જોઈએ નહીં. જો કે, સામાવાળા નંબર ૧ અને ૨ એ કેવીએટ દાખલ કરી હતી અને ત્યાર પછી પણ ઉપસ્થિત થઈને જવાબનું સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું અને ત્યાર પછી, પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી, આ અદાલતે આ બાબતમાં રૂલ જારી કર્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, આ દલીલને આખરી સુનાવણીના આ તબક્કે અને આ અરજીના નિકાલના તબક્કે ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહીં. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ ને નીચે મુજબ પુનઃ પ્રસ્તુત કરવાની જરૂર છે.

“૨૨૬. ચોક્કસ રિટ જારી કરવાની ઉચ્ચ અદાલતોની સત્તા.—

(૧) અનુચ્છેદ ૩૨ માં કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, દરેક ઉચ્ચ અદાલત પાસે, જે પ્રદેશોના સંબંધમાં તે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે તે સમગ્ર પ્રદેશોમાં, કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારીને, જેમાં યોગ્ય કિસ્સાઓમાં, કોઈપણ સરકારનો સમાવેશ થાય છે, તે પ્રદેશોની અંદર ભાગ III દ્વારા પ્રદત્ત કોઈપણ અધિકારોના અમલીકરણ માટે અને અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે [હેબિયસ કોર્પસ,

મેન્ડમસ, પ્રોહિબિશન, કો-વોરંટો અને સર્શિયોરરીની પ્રકૃતિની રિટ સહિતના, અથવા તેમાંથી કોઈપણ] નિર્દેશો, આદેશો અથવા રિટ જારી કરવાની સત્તા રહેશે.

(૨) કોઈપણ સરકાર, સત્તાધિકારી અથવા વ્યક્તિને નિર્દેશો, આદેશો અથવા રિટ જારી કરવા માટે કલોઝ (૧) દ્વારા પ્રદત્ત સત્તાનો ઉપયોગ કોઈપણ ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા તે પ્રદેશોના સંબંધમાં અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને પણ કરી શકાય છે જેની અંદર આવી સત્તાના ઉપયોગ માટે ક્રિયાનું કારણ, સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે, ઉદ્ભવે છે, તેમ છતાં આવી સરકાર કે સત્તાધિકારીની બેઠક અથવા સદરહુ વ્યક્તિનું રહેઠાણ તે પ્રદેશોની અંદર ન હોય.

[(૩) જ્યાં કોઈપણ પક્ષકાર જેની સામે વચગાળાનો આદેશ, ભલે તે ઈન્જંક્શન અથવા સ્ટે ના રૂપમાં અથવા અન્ય કોઈપણ રીતે, કલોઝ (૧) હેઠળની અરજી પર અથવા તેનાથી સંબંધિત કોઈપણ કાર્યવાહીમાં કરવામાં આવ્યો હોય, તે વિના—

(એ) આવા પક્ષકારને સદરહુ અરજીની નકલો અને વચગાળાના આદેશ માટેની અરજીના સમર્થનમાં તમામ દસ્તાવેજો પૂરા પાડ્યા વિના; અને

(બી) આવા પક્ષકારને સાંભળવાની તક આપ્યા વિના, ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ આવા આદેશને રદ કરવા માટે અરજી કરે છે અને જે પક્ષકારની તરફેણમાં આવો આદેશ કરવામાં આવ્યો છે તેને અથવા તે પક્ષકારના વકીલને આવી અરજીની નકલ પૂરી પાડે છે, ત્યારે ઉચ્ચ અદાલત અરજી મળ્યાની તારીખથી અથવા આવી અરજીની નકલ પૂરી પાડવામાં આવી હોય તે તારીખથી, જે પણ પછી હોય, બે અઠવાડિયાના સમયગાળાની અંદર અરજીનો નિકાલ કરશે, અથવા જ્યાં તે સમયગાળાના અંતિમ દિવસે ઉચ્ચ અદાલત બંધ હોય, તો ત્યાર પછી જે આગામી દિવસે ઉચ્ચ અદાલત ખુલે તે પહેલાં નિકાલ કરશે; અને જો અરજીનો તે રીતે નિકાલ કરવામાં ન આવે, તો વચગાળાનો આદેશ, તે સમયગાળાની સમાપ્તિ પર, અથવા, જેવો કિસ્સો હોય તેમ, સદરહુ આગામી દિવસની સમાપ્તિ પર, રદ થયેલો ગણાશે.]

[(જ) આ અનુચ્છેદ દ્વારા ઉચ્ચ અદાલતને આપવામાં આવેલી સત્તા અનુચ્છેદ ૩૨ ના કલોઝ (૨) દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતને પ્રદત્ત સત્તાના અલ્પીકરણમાં રહેશે નહીં.]”

૧૩.૨ આ તબક્કે, ખાતાકીય કાર્યવાહી અને પરિણામે, બરતરફીના આદેશની કાયદેસરતા અને વૈધતા ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે. ઉપર નોંધાયેલી હકીકતો તેમજ રેકૉર્ડ પરથી, આ અદાલતને નીચે મુજબ માલૂમ પડે છે :

- અરજદારના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જણાવ્યા મુજબ, અરજદારની ઉંમર આ સમયે આશરે ૬૭ વર્ષની છે.
- અરજદારની નિમણૂક તારીખ ૦૧/૦૫/૧૯૮૯ના આદેશથી પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિમાં લેક્ચરર તરીકે એક વર્ષના પ્રોબેશન પર કરવામાં આવી હતી.
- પ્રોબેશન સમયગાળો સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ થયા પછી, ઇન્સ્ટિટ્યૂટે તારીખ ૦૫/૦૫/૧૯૯૦ના રોજ અરજદારને સદરહુ પદ પર કાયમી કર્યા હતા.
- સામાવાળા નંબર ૨ – શ્રી જીતેન્દ્રભાઈ બી. શાહ વર્ષ ૧૯૯૮માં ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત થયા હતા.

- સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદારને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું હતું, જેમ કે આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે, જે પીડાદાયક છે.
- વર્ષ ૨૦૦૧-૦૨માં, એક બહાદુરીભર્યા પ્રયાસમાં, અરજદારે તેમના કાર્યસ્થળ પર અયોગ્ય હેરાનગતિ કરવા બદલ અને સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા અનુભવના પ્રમાણપત્રો અંગે કેન્દ્ર સરકારના મહિલા અને બાળ વિભાગમાં ચોક્કસ ફરિયાદ કરી હતી. તેમણે સામાવાળા નંબર ૨ની નિમણૂક અંગે યુજીસી અને ગુજરાત વિજિલન્સ કમિશન, નવી દિલ્હી સમક્ષ રજૂઆત કરી હતી, જે કાયદાના સ્થાપિત સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરીને કરવામાં આવી છે.
- સદરહુ ફરિયાદના અનુસંધાને, ભારત સરકારના અંડર સેક્રેટરીએ યુનિવર્સિટીના રજીસ્ટ્રારને હેરાનગતિ અંગે તપાસ કરવા જણાવ્યું હતું.
- ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ડિરેક્ટર હોવાના નાતે સામાવાળા નંબર ૨ એ તારીખ ૨૧/૦૨/૨૦૦૩ના રોજ ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ ૫૧(એ) હેઠળ અરજદારને કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી.
- અરજદારને પૂરી પાડવાની વિગતો/દસ્તાવેજો/પુરાવાઓ અંગે અરજદાર અને સામાવાળા નંબર ૨ વચ્ચે પત્રવ્યવહારની આપ-લે થઈ હતી. સામાવાળા નંબર ૨ એ કેટલીક વિગતો પૂરી પાડી હતી. આખરે, અરજદારે તારીખ ૧૪/૦૪/૨૦૦૩ના રોજ સદરહુ કારણ દર્શક

નોટિસનો જવાબ આપ્યો હતો અને સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા લગાવાયેલા આક્ષેપોનો ઇનકાર કર્યો હતો.

➤ ત્યારબાદ, સામાવાળા નંબર ૨ એ તારીખ ૦૬/૦૬/૨૦૦૩ના રોજ અરજદારને ખાતાકીય તપાસ શરૂ કરવા અંગે જાણ કરી હતી અને તે જ દિવસે એટલે કે તારીખ ૦૬/૦૬/૨૦૦૩ના રોજ સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદારને તહોમતનામું પાઠવ્યું હતું.

➤ પરિણામે, સામાવાળા નંબર ૨ એ સદરહુ ખાતાકીય તપાસમાં તપાસ અધિકારીની નિમણૂક કરી હતી અને તારીખ ૦૮/૦૬/૨૦૦૩ના રોજ અરજદારને જાણ કરી હતી.

➤ સમિતિની રચના સામે અરજદારે તારીખ ૦૧/૦૭/૨૦૦૩ના પત્રવ્યવહાર દ્વારા મુખ્યત્વે એ આધાર પર વાંધો ઉઠાવ્યો હતો કે તપાસ સમિતિ ત્રણ સભ્યોની બનેલી હોવી જોઈતી હતી; અને તપાસ અધિકારી તરીકે નિયુક્ત વ્યક્તિ અરજદાર સામે લગાવાયેલા આરોપોનો નિર્ણય કરવા માટે લાયક નથી કારણ કે સદરહુ વ્યક્તિ અન્ય ક્ષેત્ર એટલે કે સંસ્કૃતિમાંથી છે અને અરજદાર અલગ ક્ષેત્ર એટલે કે પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિમાંથી છે.

➤ અરજદારે તારીખ ૧૬/૦૭/૨૦૦૩ના રોજ તહોમતનામામાં આક્ષેપ કર્યા મુજબના સમર્થન કરતા દસ્તાવેજોની માગણી કરી હતી, જે

તપાસ અધિકારી દ્વારા અરજદારને સંપૂર્ણપણે પૂરા પાડવામાં આવ્યા ન હતા અને તેથી તેને ઉજ્જવળ પ્રક્રિયા તરીકે ગણી શકાય નહીં.

➤ અરજદારે તારીખ ૦૨/૦૮/૨૦૦૩ના રોજ તહોમતનામાનો પોતાનો જવાબ રજૂ કર્યો હતો.

➤ જો કે અરજદારે વિવિધ દસ્તાવેજોની માગણી કરી હતી, તે સત્તાધિકારી દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવ્યા ન હોવાથી, અરજદાર ઇન્સ્ટિટ્યૂટના વિવિધ સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરી શક્યા ન હતા. અરજદાર દ્વારા માગવામાં આવેલા દસ્તાવેજો ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તારીખ ૧૪/૧૦/૨૦૦૪ના રોજ પૂરા પાડવામાં આવ્યા હોવાથી, અરજદારે તે દસ્તાવેજોના આધારે ઇન્સ્ટિટ્યૂટના સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવાની વિનંતી કરી હતી, જો કે, તપાસ અધિકારી દ્વારા અરજદારને તેમની ઊલટતપાસ કરવાની કોઈ પરવાનગી આપવામાં આવી ન હતી. આખરે, તપાસ અધિકારીએ તારીખ ૦૨/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ ખાતાકીય તપાસનો અહેવાલ આપ્યો હતો.

➤ સદરહુ તપાસ અહેવાલના આધારે, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તારીખ ૨૦/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ અરજદારને બીજી કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવવામાં આવી હતી, જેનો જવાબ અરજદારે તારીખ ૨૫/૦૧/૨૦૦૫ના રોજ આપ્યો હતો.

➤ ત્યારબાદ, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા યુનિવર્સિટીને બરતરફી માટેની દરખાસ્ત મોકલવામાં આવી હતી અને તારીખ ૩૦/૦૭/૨૦૦૫ના રોજ યુનિવર્સિટીએ મંજૂરી આપી હતી. તદનુસાર, સદરહુ મંજૂરીના આધારે, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ના રોજ બરતરફીનો વિવાદિત આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૩.૩ ઉપરોક્ત બાબતો પરથી, એવું માલૂમ પડે છે કે અરજદારે કાર્યસ્થળ પર અયોગ્ય હેરાનગતિ અંગે સામાવાળા નંબર ૨ સામે ફરિયાદ કર્યા પછી, સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદાર પર પોતાનો પકડ મજબૂત કરવાના હેતુથી કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, અરજદારની નિમણૂક વર્ષ ૧૯૮૮માં કરવામાં આવી હતી. પ્રોબેશન સમયગાળો સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ થયા પછી સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા તેમને કાયમી કરવામાં આવ્યા હતા. સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટને અરજદાર સામે કોઈ ફરિયાદ જ ન હતી. સામાવાળા નંબર ૨ વર્ષ ૧૯૮૮માં ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત થયા હતા. તેમણે કાર્યસ્થળ પર અરજદારને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. તેથી, અરજદાર દ્વારા સામાવાળા નંબર ૨ સામે સત્તાધિકારીને ફરિયાદ આપવામાં આવી હતી. વધુમાં, અરજદારે સામાવાળા નંબર ૨ ની નિમણૂક સામે પણ ફરિયાદ ઉઠાવી છે, જે યુજીસીના નિયમોની વિરુદ્ધ કરવામાં આવી છે. સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદારને ૧૫ વર્ષની સંતોષકારક સેવા પછી ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની

કલમ ૫૧(એ) હેઠળ કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી. તે સામાવાળા નંબર ૨ નું પૂર્વગ્રહ્યુક્ત માનસ દર્શાવે છે. આ મુદ્દો અહીંથી જ પેદા થયો છે. બાબત ત્યાં જ અટકી ન હતી. અરજદારને પૂરી પાડવાની વિગતો/દસ્તાવેજો/પુરાવાઓ અંગે અરજદાર અને સામાવાળા નંબર ૨ વચ્ચે પત્રવ્યવહારની આપ-લે થઈ હતી. સામાવાળા નંબર ૨ એ કેટલીક વિગતો/દસ્તાવેજો પૂરા પાડ્યા હતા, પરંતુ અરજદારને સંબંધિત દસ્તાવેજો પૂરા પાડ્યા ન હતા. આખરે, અરજદારે તારીખ ૧૪/૦૪/૨૦૦૩ના રોજ સદરહુ કારણ દર્શક નોટિસનો જવાબ આપ્યો હતો અને સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા તેમના પર લગાવાયેલા આક્ષેપોનો ઈનકાર કર્યો હતો. ત્યારબાદ, સામાવાળા નંબર ૨ એ તારીખ ૦૬/૦૬/૨૦૦૩ના રોજ અરજદારને ખાતાકીય તપાસ શરૂ કરવા અંગે જાણ કરી હતી અને તે જ દિવસે એટલે કે તારીખ ૦૬/૦૬/૨૦૦૩ના રોજ સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદારને તહોમતનામું પાઠવ્યું હતું. આ પણ સામાવાળા નંબર ૨ નું પૂર્વગ્રહ્યુક્ત માનસ દર્શાવે છે. પરિણામે, સામાવાળા નંબર ૨ એ સદરહુ ખાતાકીય તપાસમાં તપાસ અધિકારીની નિમણૂક કરી હતી અને તારીખ ૦૮/૦૬/૨૦૦૩ના રોજ અરજદારને જાણ કરી હતી.

ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ ૫૧(એ) નીચે મુજબ પુનઃ પ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે.

“૫૧ એ. કોલેજના સ્ટાફની બરતરફી, નિકાલ, હોદ્દામાં ઘટાડો અને સેવાની સમાપ્તિ, વગેરે.

(૧) [***] માન્યતા પ્રાપ્ત અથવા મંજૂર સંસ્થાના શિક્ષણ, અન્ય શૈક્ષણિક અને બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફના કોઈ સભ્યને એવી તપાસ સિવાય બરતરફ કે નિકાલ કરવામાં આવશે નહીં અથવા હોદ્દામાં ઘટાડો કરવામાં આવશે નહીં જેમાં તેને તેની સામેના આરોપોની જાણ કરવામાં આવી હોય અને તે આરોપોના સંદર્ભમાં સાંભળવાની વ્યાજબી તક આપવામાં આવી હોય અને જ્યાં સુધી—

(એ) તેના પર લાદવા માટે પ્રસ્તાવિત આવી કોઈ દંડ પર રજૂઆત કરવાની તેને વ્યાજબી તક આપવામાં આવી ન હોય, અને

(બી) તેના પર લાદવામાં આવનાર દંડ વાઈસ-ચાન્સેલર અથવા વાઈસ-ચાન્સેલર દ્વારા આ બાબતમાં અધિકૃત યુનિવર્સિટીના અન્ય કોઈપણ અધિકારી દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે.

(૨) ઉપ-કલમ (૧) હેઠળ આવતા તેની બરતરફી અથવા દૂર કરવા જેટલી ન હોય તેવી આવા સભ્યની સેવાની કોઈપણ સમાપ્તિ માન્ય રહેશે નહીં સિવાય કે—

(એ) પ્રસ્તાવિત સમાપ્તિ સામે કારણ દર્શાવવાની તેને વ્યાજબી તક આપવામાં આવી ન હોય, અને

(બી) આવી સમાપ્તિને વાઈસ ચાન્સેલર અથવા વાઈસ ચાન્સેલર દ્વારા આ વતી અધિકૃત કરાયેલા યુનિવર્સિટીના કોઈ અધિકારી દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી હોય: પરંતુ શરત એ છે કે આ સબ-સેક્શનની કોઈ પણ બાબત એવી કોઈ વ્યક્તિને લાગુ પડશે નહીં જેની નિમણૂક માત્ર કામચલાઉ સમયગાળા માટે કરવામાં આવી હોય.]

૧૩.૪.૧ આ તબક્કે એ નોંધવું જરૂરી છે કે, આ સામાવાળા નંબર ૨ – ડિરેક્ટર – શ્રી જીતેન્દ્રભાઈ બી. શાહ છે, જેમની વિરુદ્ધ અરજદારે સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ કાર્યસ્થળ પર હેરાનગતિ માટે ફરિયાદ કરી હતી; અને આ સામાવાળા નંબર ૨ છે જેમની સામે અરજદારે સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ તેમની નિમણૂક અંગે ફરિયાદ ઉઠાવી હતી. રેકૉર્ડ પરથી એવું માલૂમ પડે છે કે મનમાં અદાવત રાખીને, સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદારને કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી અને બદલામાં, ખાતાકીય તપાસ શરૂ કરી હતી. આ અદાલતે એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કર્યો છે કે જ્યારે કોઈ ચોક્કસ ઉચ્ચ અધિકારી સામે આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય, તે પણ આક્ષેપો કોઈ મહિલાને કાર્યસ્થળ પર હેરાનગતિ કરવા અંગેના હોય, ત્યારે શું આવા ઉચ્ચ અધિકારી એક અથવા બીજા આધાર

પર કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી શકે અને શું આવા ઉચ્ચ અધિકારી ખાતાકીય તપાસ શરૂ કરી શકે ? જવાબ ‘ના’ હશે. જ્યારે કોઈ મહિલા દ્વારા આવા ઉચ્ચ અધિકારી સામે હેરાનગતિના ચોક્કસ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા હોય ત્યારે તે ઉચ્ચ અધિકારી સિવાયના અન્ય હોવા જોઈએ અને તે જ ઉચ્ચ અધિકારી હોવા જોઈએ નહીં. આ સંજોગોમાં, એ સ્વાભાવિક છે કે આવા ઉચ્ચ અધિકારી પૂર્વગ્રહયુક્ત માનસ સાથે કામ કરે છે. પ્રસ્તુત કેસમાં, આવું જ દ્રશ્ય બન્યું છે. અરજદારે કાર્યસ્થળ પર સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા હેરાનગતિ કરવા અંગે ફરિયાદ કરી હતી. સદરહુ સામાવાળા નંબર ૨ એ કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી અને ત્યાર પછી ખાતાકીય કાર્યવાહી પણ શરૂ કરી હતી, જે આખરે બરતરફી તરફ દોરી ગઈ અને તે બરતરફીને અરજદાર દ્વારા આ અરજીમાં આ અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવી છે. વધુમાં, સામાવાળા નંબર ૨ એ અરજદારને સંબંધિત સમયે અરજદાર દ્વારા માગવામાં આવ્યા મુજબ પૂરતા દસ્તાવેજો પૂરા પાડ્યા ન હતા અને તેથી અરજદાર સત્તાધિકારી સમક્ષ પોતાનો કેસ યોગ્ય રીતે રજૂ કરી શક્યા ન હતા. આમ, સામાવાળા/ઓએ અરજદારને પૂરતી અને સંબંધિત સામગ્રી પૂરી ન પાડીને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે.

૧૩.૪.૨ આ તબક્કે, એઆઈઆર ૨૦૦૧ એસસી ૨૪ માં અહેવાલ થયેલ કુમાઉ મંડળ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગિરજા શંકર પંત અને અન્યના

કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો ફળદાયી રહેશે, ખાસ કરીને તેના ફકરા : ૧૦ અને ૨૮, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૧૦. લોકપ્રિય અંગ્રેજી બોલચાલમાં 'બાયસ' (પક્ષપાત) શબ્દ 'મેલિસ' (ક્ષેષ) શબ્દના લક્ષણો અને વ્યાપક ક્ષેત્રની અંદર સમાવિષ્ટ છે, જે સામાન્ય સ્વીકૃતિમાં 'ખાર' અથવા 'દુશ્મનાવટ' નો અર્થ અને સંકેત આપે છે (સ્ટ્રોક્સ જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરી (૫મી આવૃત્તિ) વોલ્યુમ ૩) અને હવે એ સારી રીતે સ્થાપિત થઈ ગયું છે કે ક્ષેષ દર્શાવવાના હેતુઓ માટે માત્ર સામાન્ય નિવેદનો પૂરતા રહેશે નહીં. ન્યાયની ગેરરીતિમાં પરિણમેલો પક્ષપાત વાસ્તવિકમાં અસ્તિત્વમાં હતો કે કેમ તે અંગેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે રેકૉર્ડ પર સંતોષકારક પુરાવા ઉપલબ્ધ હોવા જોઈએ.”

૨૮. લોકાબેલ (૨૦૦૦ ક્યુબી ૪૫૧) (ઉપરોક્ત) માં કોર્ટ ઓફ અપીલનો ચુકાદો જો કે દેખીતી રીતે ઉપર નોંધ્યા મુજબ અલગ સૂર ધરાવતો હતો પરંતુ વાસ્તવમાં, ચુકાદામાં જ એક કરતાં વધુ પ્રસંગોએ, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે વૈચારિક રીતે પૂર્વગ્રહનો મુદ્દો વ્યક્તિગત કેસની હકીકતો અને સંજોગોના આધારે નક્કી થવો જોઈએ, જે પૂર્વગ્રહની વિભાવનાને લગતા મૂળ વિચારથી

નિઃશંકપણે થોડો બદલાવ છે કે માત્ર પૂર્વગ્રહની આશંકા અન્યથા પૂરતી હોઈ શકે છે.”

૧૩.૪.૩ ૨૦૧૯ એસસીસી ઓનલાઈન ઝારખંડ ૧૦૪૯ માં અહેવાલ થયેલ દેવપ્રભા કન્સ્ટ્રક્શન પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ કોલ ઇન્ડિયા લિમિટેડના કેસમાં ઝારખંડ ઉચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો પણ ફળદાયી રહેશે, ખાસ કરીને તેનો ફકરો : ૨૪, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૨૪. એમાં કોઈ શંકા નથી કે જો કોઈ પણ સત્તાધિકારી દ્વારા શ્રેષ્ઠ અથવા પૂર્વગ્રહ સાથે શ્રેષ્ઠપૂર્ણ કૃત્ય દ્વારા કંઈપણ શરૂ કરવામાં આવશે, તો તેને ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં.”

૧૩.૫ આ તબક્કે, મનુ/જીજે/૦૭૪૪/૨૦૨૫ માં અહેવાલ થયેલ ગુલાબસિંહ દેવુસિંહ ઝાલા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો પણ ફળદાયી રહેશે, જેમાં આ અદાલતે એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૧૭૨૩ માં અહેવાલ થયેલ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ એસ. શ્રી રામ રાવના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાને ધ્યાનમાં લીધો છે, જેના દ્વારા માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે ઉચ્ચ અદાલત નિઃશંકપણે ત્યાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે જ્યાં ખાતાકીય સત્તાધિકારીઓએ કસૂરવાર

સામે કુદરતી ન્યાયના નિયમોથી અસંગત રીતે અથવા અપ્રસ્તુત વિચારણાઓથી પ્રભાવિત થઈને કાર્યવાહી હાથ ધરી હોય. પ્રસ્તુત કેસમાં, સામાવાળા નંબર ૨ – ડિરેક્ટર સામે અરજદારના આક્ષેપો, જેમણે કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી અને ખાતાકીય કાર્યવાહી પણ શરૂ કરી હતી, તે રેકૉર્ડ પર છે અને તે અરજદાર દ્વારા સામાવાળા નંબર ૨ સામે કાર્યસ્થળ પર હેરાનગતિ કરવા માટે અને સામાવાળા નંબર ૨ જે તે સમયે અપરિણીત હતા તેમના નિવાસસ્થાને અસમયે જવા માટે આગ્રહ કરવા અંગેની લેખિત ફરિયાદ છે. સદરહુ ફરિયાદ અરજદાર દ્વારા ભારત સરકારના માનવ સંસાધન વિકાસ મંત્રાલયના મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગને મોકલવામાં આવી હતી અને ત્યાર પછી તેના વળતા પ્રહાર તરીકે, સામાવાળા નંબર ૨ એ કારણ દર્શક નોટિસ પાઠવી હતી અને અરજદાર સામે ખાતાકીય તપાસ શરૂ કરી હતી, જે અસંબંધિત બાબત અને પક્ષપાતથી પ્રભાવિત છે.

૧૩.૬ ૨૦૧૯ એસસીસી ઓનલાઈન દિલ્હી ૮૯૮૫ માં અહેવાલ થયેલ રેશમાવતી વિરુદ્ધ મેનેજિંગ કમિટી અને અન્યના કેસમાં દિલ્હી ઉચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવો પણ ફળદાયી રહેશે, ખાસ કરીને તેના ફકરા : ૨૫ થી ૨૭, જે નીચે મુજબ વંચાય છે.

“૨૫. પૂર્વગ્રહના મુદ્દાના સંબંધમાં, તેમની નિમણૂક વર્ષ ૧૯૮૯માં કરવામાં આવી હતી અને વર્ષ ૨૦૧૨ સુધી અરજદાર સામે કોઈ

ફરિયાદ ન હતી. એવું માની શકાય નહીં કે સદરહુ દાવામાં અરજદાર અને અન્ય કર્મચારીઓની સફળતા પછી, વહીવટીતંત્રના મનમાં પૂર્વગ્રહ આવ્યો નથી કારણ કે શાળા ખાનગી અને બિન-સહાયિત છે અને તેણે ભવિષ્યમાં છટ્ટા પગાર પંચ મુજબ કર્મચારીઓને પગાર ચૂકવવો પડશે, જે સમાધાન મુજબ ચૂકવવામાં આવેલી રકમ ઉપરાંત છે. સમાધાન પહેલાં, તેઓ આવી રકમ ચૂકવતા ન હતા, તેથી, આ આધાર પર, એ નકારી શકાય નહીં કે અરજદાર સામે કોઈ પૂર્વગ્રહ ન હતો. તેથી, તારીખ ૦૫/૦૩/૨૦૧૩ ના બરતરફીના આદેશને આ આધારે બાજુ પર મૂકવો યોગ્ય છે. વળી, અરજદાર સામેના આક્ષેપો સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ દ્વારા સાબિત થયા નથી. સમગ્ર કેસ સામાવાળા શાળા દ્વારા તૈયાર કરાયેલા દસ્તાવેજો પર આધારિત માત્ર આક્ષેપો પર ટકેલો છે. અરજદારે તપાસ દરમિયાન આક્ષેપોનો ઈનકાર કર્યો છે.

૨૬. વૈકુંઠ નાથ દાસ વિરુદ્ધ ચીફ ડિસ્ટ્રિક્ટ મેડિકલ ઓફિસર, (૧૯૯૨) ૨ એસસીસી ૨૯૯ ના કેસમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે જો અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હોય કે આપેલ સામગ્રી પર કોઈ સમજદાર વ્યક્તિ આવો અભિપ્રાય બાંધી શકે નહીં તો અદાલત સજાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે.

૨૭. પ્રસ્તુત કેસમાં, વર્ગ IV ના કર્મચારીઓ જેમાં અરજદાર પણ સામેલ હતા તેમની તરફેણમાં હુકમનામું થયા પછી જ અરજદાર સામે તમામ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે. આમ, સામાવાળા શાળાએ આવા આક્ષેપો કર્યા હતા અને અરજદારને સેવામાંથી દૂર કરવા માટે મક્કમ હતી. જો એવું સ્વીકારવામાં આવે કે આરોપો સાબિત થયા છે, તો પણ આરોપો એટલા ગંભીર નથી. શિસ્ત સત્તાધિકારી સેવામાંથી દૂર કરવા સિવાયની અન્ય ઓછી સજા આપી શક્યા હોત.”

૧૪.૧ સામાવાળા નંબર ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જેમના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત તેમજ આ અદાલતના ચુકાદાઓમાં પ્રતિપાદિત કાયદા અંગે કોઈ વિવાદ હોઈ શકે નહીં, જો કે, પ્રસ્તુત કેસની વિશિષ્ટ હકીકતો અને સંજોગોને જોતાં તે સામાવાળા નંબર ૧ ને વધુ ઉપયોગી થઈ શકે નહીં. પ્રસ્તુત કેસ આવી હકીકતો સાથે આ ચુકાદાઓના દાયરામાં આવતો નથી. તેથી, પ્રસ્તુત અરજી તેના ગુણદોષના આધારે મંજૂર થવાને પાત્ર છે.

૧૪.૨ સામાવાળા નંબર ૨ ના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ટાંકવામાં આવેલા ચુકાદાઓ પ્રસ્તુત કેસ સાથે સંબંધ ધરાવતા નથી. પ્રસ્તુત અરજીમાં, અરજદારે માત્ર ખાતાકીય કાર્યવાહી અને બરતરફીના આદેશ માટે જ પ્રાર્થના કરી છે. તેમણે

અન્ય કોઈ પ્રાર્થના કરી નથી. સામાવાળા નંબર ૨ એ તેમની નિમણૂક અને તેમની નિમણૂક સંબંધિત અન્ય કાર્યવાહી અંગેના ચુકાદાઓ ટાંક્યા છે. તેથી, આ અરજીમાં કરવામાં આવેલી પ્રાર્થનાઓને જોતાં તે સામાવાળા નંબર ૨ ને વધુ ઉપયોગી થઈ શકે નહીં. પ્રસ્તુત કેસ આવી હકીકતો સાથે આ ચુકાદાઓના દાયરામાં આવતો નથી. તેથી, પ્રસ્તુત અરજી તેના ગુણદોષના આધારે મંજૂર થવાને પાત્ર છે.

૧૫. કેસની વિશિષ્ટ હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતા અને સ્થાપિત સિદ્ધાંત ‘જ્યાં અધિકાર છે ત્યાં ઉપાય છે’ (ઉબી જસ ઈબી રેમેડિયમ) તેમજ અહીં ઉપર નોંધ્યા મુજબ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત તેમજ આ અદાલત અને અન્ય ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં લેતા, આ અદાલતને જણાય છે કે; (i) સામાવાળા નંબર ૧ – લાલભાઈ દલપતભાઈ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઈન્ડોલોજી એ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં એક ‘રાજ્ય’ સાધન છે; (ii) ખાતાકીય કાર્યવાહીના આધારમાં ગંભીર પૂર્વગ્રહ અને ક્લેષ હોવાથી, સમગ્ર ખાતાકીય કાર્યવાહી દૂષિત થાય છે અને તેથી તે શૂન્ય અને અમાન્ય છે; (iii) સત્તાવાળાઓએ સમગ્ર ખાતાકીય કાર્યવાહી દરમિયાન કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું નથી અને (iv) અરજદાર સામે પસાર કરાયેલા તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ના બરતરફીના વિવાદિત આદેશને ક્વોશ

(૨૯) અને બાજુ પર સેટ કરવો જરૂરી છે, કારણ કે તે કાયદાના સ્થાપિત સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ હોવાનું જણાયું છે.

૧૬. ઉપર નોંધાયેલા કારણોસર, નીચે મુજબનો આદેશ પસાર કરવામાં આવે છે.

૧૬.૧ આ અરજી મંજૂર કરવામાં આવે છે. તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ ના વિવાદિત બરતરફીના આદેશને રદ અને બાજુ પર મૂકવામાં આવે છે.

૧૬.૨ પરિણામે, અરજદારને સેવામાં સાતત્ય અને સંપૂર્ણ પાછલા વેતન સાથે પુનઃસ્થાપિત કરવા જરૂરી છે. જો કે, અરજદારની હાલની ઉંમર અહેવાલ મુજબ આશરે ૬૭ વર્ષની હોવાથી, તેમને સેવામાં પુનઃસ્થાપિત કરવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી. તદનુસાર, સામાવાળાઓને આ આદેશ મળ્યાની તારીખથી છ અઠવાડિયાના સમયગાળાની અંદર તારીખ ૦૧/૦૮/૨૦૦૫ થી તેમની નિવૃત્તિ વય ની તારીખ સુધીના સમયગાળા માટે અરજદારને સંપૂર્ણ પાછલું વેતન ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

૧૬.૩ સામાવાળાઓને આ આદેશ મળ્યાની તારીખથી છ અઠવાડિયાના સમયગાળાની અંદર તદનુસાર તમામ નિવૃત્તિ લાભો એટલે કે પ્રોવિડન્ટ ફંડ, ગ્રેયુઇટી, લીવ એનકેશમેન્ટ, વગેરે ચૂકવવાનો પણ નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

૧૬.૪ સામાવાળાઓને તદનુસાર અરજદારનું પેન્શન નક્કી કરવાનો અને તે અરજદારને તાત્કાલિક ચૂકવવાનો પણ નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

૧૬.૫ તદનુસાર રૂલ એન્સોલ્યુટ કરવામાં આવે છે. સીધી બજવણીની પરવાનગી છે.

(સંદીપ એન. ભટ્ટ, ન્યાયમૂર્તિ)

આ તબક્કે, આ ચુકાદો જાહેર થયા પછી, સામાવાળા નંબર ૧ વતી વિદ્વાન વકીલ શ્રી પાર્થ કોન્ટ્રાક્ટરે આ ચુકાદાને કેટલાક સમય માટે સ્ટે રાખવાની પ્રાર્થના કરી હતી. અરજી વર્ષ ૨૦૦૫ થી પેન્ડિંગ છે; અરજદાર સત્તાવાળાઓના પૂર્વગ્રહ સામે લડી રહ્યા છે; અને આ અરજીના પડતર સમયગાળા દરમિયાન અરજદાર નિવૃત્ત થઈ ગયા છે તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, સ્ટે માટેની વિનંતી સ્વીકાર્ય નથી અને તદનુસાર, તે નકારવામાં આવે છે.

(સંદીપ એન. ભટ્ટ, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.